

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської підготовки
Кафедра екологічного права і
контролю

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Особливості правової відповідальності за екологічні
правопорушення в Україні»

Виконав магістрант 2 курсу
групи МЕК – 18
Спеціальності 101 «Екологія»
Освітня програма «Екологічний контроль
та аудит»
Завальський Олександр Валерійович

Керівник к.х.н., доцент
Орлова Ірина Георгіївна

Рецензент к.т.н., доцент
Юрасов Сергій Миколайович

Одеса - 2019

АНОТАЦІЯ

Особливості правової відповідальності за екологічні правопорушення в Україні.

Завальський Олександр Валерійович.

Інститут екологічно-правової відповідальності, без сумніву, є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин у державі. Він спонукає правозобов'язаних суб'єктів і уповноважених осіб відповідально ставитися до питань екології. Причому способи і заходи такого спонукання різноманітні, а уся їх сукупність становить загальноправову категорію юридичної відповідальності.

Норми екологічного права містять в собі правові вимоги до використання природних ресурсів і охороні навколишнього середовища, межі належного здійснення прав і виконання обов'язків по використанню природних об'єктів, перелік найбільш характерних порушень цих прав і обов'язків тощо.

Мета роботи – всебічний аналіз правової відповідальності за екологічні правопорушення в Україні.

Методика дослідження – системний аналіз наявного нормативно-правового забезпечення відповідальності за екологічні правопорушення в Україні.

Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та посилання на 52 джерела. Загальний обсяг магістерської роботи 99 сторінок.

Ключові слова: правова відповідальність, охорона навколишнього середовища, національна поліція України.

SUMMARY

Peculiarities of Legal Responsibility for Environmental Offenses in Ukraine
Zavalsky Olexander

The Institute of Environmental Legal Responsibility is, without a doubt, an indispensable element of the mechanism of legal regulation of public relations in the country. It encourages legal entities and authorized persons to take environmental concerns responsibly. Moreover, the methods and measures of such an initiative are diverse, and their totality is a general legal category of legal liability.

Environmental law includes legal requirements for the use of natural resources and environmental protection, the limits of the proper exercise of rights and obligations to use natural objects, a list of the most characteristic violations of these rights and obligations, etc.

The purpose of the work is a comprehensive analysis of legal liability for environmental offenses in Ukraine.

Research methodology is a systematic analysis of the existing regulatory legal liability for environmental offenses in Ukraine. Master's qualification work consists of introduction, three chapters, conclusions and postings on 52 sources. Total volume of work is 99 pages.

Keywords: legal liability, environmental protection, national police of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	7
1.1 Правові основи раціонального використання водних ресурсів.....	7
1.2 Правове регулювання охорони і використання надр....	12
1.3 Законодавство України про рослинний світ.....	15
1.4 Правове регулювання охорони лісів в Україні.....	18
1.5 Загальна характеристика законодавства про тваринний світ.....	23
1.6 Правове регулювання використання і охорони земель.....	26
1.7 Правові заходи щодо охорони атмосферного повітря.....	34
2 ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	45
2.1 Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення.....	45
2.2 Дисциплінарна відповідальність.....	52
2.3 Майнова відповідальність за екологічні правопорушення.....	54
2.4 Кримінальна відповідальність.....	56
2.5 Суб'єкти охорони навколишнього природного середовища, їх компетенція та повноваження.....	58
3 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ ОРГАНAMI MBC.....	78
3.1 Завдання Національної поліції у сфері охорони довкілля.....	78
3.2 Повноваження Національної поліції у сфері охорони довкілля.....	83
3.3 Статистика правопорушень в області охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні.....	88
ВИСНОВКИ.....	92
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	95

ВСТУП

На сьогоднішній день практично вся територія України перебуває у стані глибокої екологічної кризи. Погіршення стану довкілля на фоні затяжної економічної кризи призводить до трагічних наслідків. Проте ані наявне становище, ані глобальна Чорнобильська трагедія не змусили суспільство по-новому поставитися до проблем охорони навколишнього середовища.

Від екологічних чинників прямо залежить успіх економічних реформ, започаткованих в Україні, адже покращення стану довкілля зумовить, серед іншого, і розвиток туризму. Розрахунки показують: якщо й надалі під час реформ ігнорувати екологічні питання, це призведе до такого стану навколишнього середовища, що витрати на забезпечення придатних для проживання людей умов зведуть нанівець здобутки навіть успішно діючої ринкової економіки.

Зважаючи на це, інститут екологічно-правової відповідальності, без сумніву, є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин у державі. Він спонукає правозобов'язаних суб'єктів і уповноважених осіб відповідально ставитися до питань екології. Причому способи і заходи такого спонукання різноманітні, а уся їх сукупність становить загальноправову категорію юридичної відповідальності.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи є аналіз правової відповідальності за екологічні правопорушення в Україні.

1. ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

1.1 Правові основи раціонального використання водних ресурсів

Ураховуючи особливу цінність для життя людей водних ресурсів, суспільство розробило загальнообов'язкові правила і норми щодо охорони і використання вод. Водний кодекс (ВК) України як основний нормативний акт водного права в комплексі із заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їхній охороні від забруднення, засмічення та вичерпання [1].

Основним нормативним актом у галузі водних правовідносин є Конституція України (КУ) із центральною нормою, що водні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу [2].

Наступний щабель в ієрархії нормативних актів займають міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють міжнародні водні правовідносини України як незалежної держави. До них слід віднести такі конвенції: «Щодо втручання у відкритому морі у випадках аварії, які призводять до забруднення нафтою» від 29.11.1969 р.; «Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» від 02.02.1971 р.; «Про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами» від 29.12.1972 р.; «Організації Об'єднаних Націй з морського права» від 10.12.1982 р.; «Про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» від 25.02.1991 р.; «Про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних

озер» від 17.03.1992 р.; «Про захист Чорного моря від забруднення» від 21.04.1992 р.; «Щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (Конвенція про охорону ріки Дунай)» від 29.06.1994 р.; «Про право несудохідних видів використання міжнародних водотоків» від 21.05.1997 р.; «Про охорону підводної культурної спадщини» від 06.11.2001 р. Україна стала правонаступницею багатосторонньої «Угоди про охорону вод ріки Тиси та її притоків від забруднення» від 28.05.1986 р., де країнами-учасницями були Угорщина, Румунія, СРСР, Чехословаччина, Югославія. Україна укладає також двосторонні угоди з прикордонними країнами щодо охорони та використання вод. Як приклад можна навести такі угоди між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про спільне використання та охорону прикордонних вод і Урядом Угорської Республіки з питань водного господарства на прикордонних водах [3].

Відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища, а саме щодо охорони та використання вод в Україні, регулюються ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», а також розроблюваним відповідно до нього водним законодавством. Цей закон містить основні еколого-правові інститути, які застосовуються і в водному праві. Наприклад, це такі інститути, як право власності на природні об'єкти, управління, відповідальності, природокористування і т. ін.

Безперечно, ВК України є центральним законодавчим актом у галузі водного права, який розроблений відповідно до ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища». Крім нього, водні правовідносини врегульовані такими ЗУ: «Про виключну (морську) економічну зону України»; «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів»; «Про внесення зміни до статті 23 Кодексу України про надра (КУпН) щодо видобування підземних вод»; «Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг»; «Про Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011-2020 роки»; «Про питну воду та питне

водопостачання»; «Про Загальнодержавну програму розвитку водного господарства» [3].

Крім законодавчих актів, ВР України приймає Постанови, які спрямовані на врегулювання водних правовідносин: «Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води»; «Про Концепцію розвитку водного господарства України» та «Про розроблення програми забезпечення населення, яке проживає на забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС територіях, якісною питною водою».

Президент України видає Укази, частина яких також регулює охорону та використання вод. Такими є Укази Президента України: «Про Положення про Державне агентство водних ресурсів України»; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 р. «Про стан безпеки водних ресурсів держави та забезпечення населення якісною питною водою в населених пунктах України»»; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 листопада 2002 р.; «Про стан безпеки водних ресурсів держави та якість питної води в містах і селах України»; «Про систему реагування на надзвичайні ситуації на водних об'єктах» [3].

Нормативні акти уряду України та органів державної влади досить докладно врегульовують питання водокористування та охорони вод, неправомірного використання водних об'єктів тощо, застосовуючи для цього весь арсенал існуючих правових інструментів: від ліцензування та дозвільної системи до притягнення до юридичної відповідальності, від створення системи пільгових умов водокористування до системи прогресивних платежів, поєднуючи управлінські та заохочувальні господарсько-правові методи. До таких актів можна віднести Постанови КМ України: «Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до Постанови КМ України від 10 серпня 1992 р. №»; «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами»; «Про Порядок розроблення і

затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується»; «Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення»; «Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру»; «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них»; «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду»; «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» та «Про затвердження Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиси у Закарпатській області на 2002-2006 роки та прогноз до 2015 року» [3].

До різновидів відомчих нормативних актів щодо охорони вод можна віднести, наприклад, такі: Мінприроди - Лист «Про надання роз'яснення щодо збору за спеціальне використання води» або Наказ «Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів»; Міністерства охорони здоров'я - «Про затвердження Державних санітарних правил і норм «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання» або «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною»; Держводагентства України - Лист «Щодо оформлення права видобування і використання підземних вод» або Накази «Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання, А що використовують водні ресурси або здійснюють господарську діяльність у межах земель водного фонду» та «Про затвердження Переліку річок та водойм, що віднесені до водних об'єктів місцевого значення»; Державної податкової адміністрації - «Про особливості адміністрування збору за спеціальне водокористування у 2007 році» або «Про особливості адміністрування збору за спеціальне використання водних ресурсів у 2007

році»; Держземагентства України - «Щодо порядку надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними» [3].

На нижчих щаблях джерел водного права знаходяться нормативно-правові акти органів місцевої влади та локальні нормативні акти.

Особливістю чинного природоохоронного законодавства України, і водного зокрема, є те, що в разі потреби і за відсутності чинного нормативно-правового акта України слід використовувати законодавство СРСР. Постановою ВР України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» встановлено, що до прийняття відповідних актів законодавства України на території країни застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України. Водночас слід зазначити, що згідно зі ст. 3 ЗУ «Про правонаступництво України», Закони Української РСР та інші акти, ухвалені ВР Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності [3].

Найбільше це стосується відповідних правил, методик та державних стандартів. Так, слід враховувати і використовувати, наприклад: «Санітарні правила і норми охорони поверхневих вод від забруднення СанПіН 4630-88»; «Санітарні правила і норми охорони прибережних вод морів від забруднення в місцях водокористування населення СанПіН 4631-88»; «Правила охорони поверхневих вод»; «Охорона природи. Гідросфера. Гігієнічні вимоги до зон рекреації водних об'єктів. ГОСТ 17.1.5.02-80» та «Методичні вказівки щодо гігієнічного контролю забруднення морського середовища» [3].

1.2 Правове регулювання охорони і використання надр

Стаття 3 Кодексу України про надра (КУпН) встановлює, що гірничі відносини в Україні регулюються Конституцією України, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», КУпН та іншими актами законодавства України, що видаються відповідно до них [4]. Одразу ж слід зазначити, що КУпН не містить чіткого визначення гірничих відносин, таке визначення міститься в Гірничому Законі України. Згідно зі ст. 1 цього Закону гірничі відносини - це правовідносини, пов'язані з використанням та охороною надр і врегульовані законами України та іншими нормативно-правовими актами [5].

У ст. 13 КУ фіксує право власності народу України на надра та природні ресурси її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони, гарантуючи кожному громадянину право користування ними. Також встановлює, що від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2].

Наступною ланкою в ієрархії нормативно-правових актів, що регулюють охорону та використання надр, є міжнародно-правові документи (договори, конвенції, декларації тощо). Слід зазначити, що надра є природним об'єктом, нерозривно пов'язаним з територією, і не можуть бути переміщені. Правове регулювання використання надр на території країни на міжнародному рівні практично відсутнє. Регулюванню підлягає використання надр за межами території країни та у відкритому морі.

Одним з основних міжнародних документів, що регулюють користування надрами за межами України, є згадана вище Конвенція про континентальний шельф. Вона встановлює загальні правила та принципи права держави на розробку надр на її континентальному шельфі.

Окрему низку міжнародних договорів становлять договори, що розмежовують континентальний шельф між країнами. Україна в частині правонаступництва СРСР має такий договір із Туреччиною. Шельф Чорного моря між Україною та Румунією в 2009 році було розподілено рішенням Міжнародного суду ООН. Підготовка договору про розмежування

континентального шельфу Чорного та Азовського морів між Україною та Російською Федерацією триває досі [3].

Генеральною Асамблеєю ООН у 1970 році була прийнята Декларація принципів, що регулюють режим дна морів та океанів та його надр за межами дії національної юрисдикції, яка визначає загальні засади використання надр за межами виключних зон та континентального шельфу країни. Зокрема, Декларація встановлює неможливість і недопустимість одноосібного привласнення надр будь-якою державою, юридичною чи фізичною особою.

Правовою основою для розвитку законодавства про надра є ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає загальні засади та принципи охорони й використання природних об'єктів, у тому числі надр [3].

Центральне місце в системі джерел права надрокористування займає КУпН, основним завданням якого є регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Крім КУпН, використання надр регулюється низкою інших законодавчих актів України. Наприклад, ЗУ «Про нафту та газ», який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їхньої переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, захисту прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням,

транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їхньої переробки, захистом прав споживачів нафти і газу та працівників галузі [4].

Гірничий Закон України визначає правові та організаційні засади проведення гірничих робіт, забезпечення протиаварійного захисту гірничих підприємств, установ та організацій.

ЗУ «Про угоди про розподіл продукції» спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції. Цим ЗУ регулюються відносини, що виникають у процесі укладення, виконання та припинення дії угод про розподіл продукції, визначаються основні правові вимоги до таких угод, а також особливості правовідносин щодо користування надрами на умовах розподілу продукції [6].

Не вдаючись до класифікації за юридичною силою та органом прийняття, всі підзаконні нормативно-правові акти у сфері охорони та використання надр можна поділити на кілька груп.

До першої групи належать акти, що створюють організаційно-правову складову використання надр. Це документи, що встановлюють правовий статус суб'єктів: Указ Президента України «Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України», Указ Президента України «Про Положення про Державну службу геології та надр України», Постанова КМ України від 10.11.2000 р. № 1689 «Про затвердження Положення про Державну комісію України по запасах корисних копалин» [3].

Другу групу становлять нормативні акти, що встановлюють порядок отримання прав користування ділянками надр, зокрема, до них можна віднести Постанови КМ України «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами», «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування

надрами», «Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів» та інші [3].

До третьої групи відносяться нормативні акти, що встановлюють порядок здійснення окремих видів надрокористування, зокрема: Постанова КМ України «Про затвердження Порядку проведення геологорозвідувальних робіт за рахунок коштів державного бюджету» [3].

1.3 Законодавство України про рослинний світ

Як і в будь-якій сфері, необхідною умовою належної охорони та раціонального використання рослинного світу є створення та розвиток галузевого законодавства про рослинний світ.

Тривалий час законодавство про рослинний світ обмежувалося сукупністю нормативно-правових актів, присвячених використанню лісів, що утворювали окрему галузь природоресурсного законодавства - лісове законодавство. Диференціація правового регулювання природоресурсних відносин відобразилася у прийнятті в 1977 р. Основ лісового законодавства Союзу РСР та союзних республік. У цьому акті було вказано, що до державного лісового фонду не належали: дерева і групи дерев, а також інша деревинно-чагарникова рослинність на землях сільськогосподарського призначення; захисні насадження в смугах відводу залізничних, автомобільних доріг та каналів; дерева та групи дерев, а також зелені насадження в містах та інших населених пунктах, на землях поза міськими лісами; дерева на садових ділянках [3].

На сьогодні система законодавства про рослинний світ сформована на основі КУ та прийнятого відповідно до неї галузевого законодавства. КУ є основою для законодавства про рослинний світ, її норми визначають спрямованість діяльності та повноваження основних органів влади, основні

права та обов'язки як держави, так і громадян, у тому числі екологічні права та обов'язки, які є невід'ємною частиною законодавства про рослинний світ (ст. 13, 16, 50, 66 КУ) [3].

Міжнародні нормативно-правові документи є наступною ланкою в системі законодавства про рослинний світ. Треба зауважити, що рослинний світ як невід'ємна складова довкілля та кожної екосистеми досить часто стає об'єктом міжнародної охорони в частині захисту окремих екосистем чи територій.

Безпосередньо присвячені або стосуються охорони рослинного світу такі конвенції: Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі; Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою знищення; Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року.

Основою для розробки законодавства про рослинний світ є ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», яким встановлено загальні принципи та вимоги щодо охорони окремих елементів довкілля, а також правила їхнього використання, в тому числі об'єктів рослинного світу [3].

Загальним законом у сфері охорони рослинного світу став ЗУ «Про рослинний світ» [7]. Саме цей нормативно-правовий акт створив передумови для подальшого розвитку національного законодавства про використання та охорону природних рослинних ресурсів. Ст. 1 ЗУ «Про рослинний світ» вказує, що відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу, крім нього самого, регулюються КУ, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», Лісовим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами [7].

Приймаються й інші законодавчі акти, що регулюють правові відносини щодо охорони та використання рослинного світу: Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні,

транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про Червону книгу України» щодо покращення охорони рідкісних видів тварин та рослин» та інші [3].

Відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення регулюються відповідним законодавством України.

Цим же Законом було визначено, що завданням законодавства України про рослинний світ є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їхніх угруповань і місцезростань.

ЗУ «Про рослинний світ» визначив законодавчі засади використання та охорони рослинного світу, встановив правила здійснення окремих видів поводження з об'єктами рослинного світу (акліматизація, інтродукція і т. ін.), повноваження державних органів тощо.

Наступною ланкою у системі законодавства про рослинний світ є ЛК України. Зважаючи на те, що питання правової охорони та використання лісів висвітлюються у наступному розділі, необхідно звернути увагу тільки на співвідношення ЗУ «Про рослинний світ» та вказаного кодексу, які співвідносяться як загальний та спеціальний закони. ЛК України у сукупності з підзаконними нормативно-правовими актами в цілому забезпечує належне правове регулювання відносин щодо використання та охорони лісів і є прикладом спеціального закону, а порядок використання та охорони нелісової рослинності визначається переважно нормами загального характеру, вміщеними у ЗУ «Про рослинний світ».

Необхідно зазначити, що більшість підзаконних актів, прийняття яких прямо передбачене ЗУ «Про рослинний світ», до цього часу не розроблені. Тому подальший розвиток законодавства про рослинний світ вбачається, крім того, також у розробці та прийнятті великої кількості підзаконних нормативно-правових актів, передбачених бланкетними нормами ЗУ «Про

рослинний світ», зокрема, правил загального використання природних рослинних ресурсів громадянами України, порядку спеціального використання природних рослинних ресурсів (стосовно різних видів такого використання) та інших актів.

Однак неможливо говорити про повну відсутність підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері. Так, прикладами підзаконних актів у сфері охорони та використання рослинного світу є: Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу; Інструкція про порядок установа нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів; Положення про Зелену книгу України тощо [3].

Потрібно наголосити, що окремі норми законодавства про охорону рослинного світу містяться в нормативних актах, зокрема, в законодавстві щодо захисту рослин, відходів, природно-заповідного фонду тощо. Це не є відмінністю законодавства про рослинний світ, а лише вказує на міжгалузевий характер цього інституту екологічного права [8].

1.4 Правове регулювання охорони лісів в Україні

Головну роль у системі екологічного законодавства, в тому числі і про охорону лісів, відіграє Конституція України. Питання охорони довкілля посідають вагомe місце у тексті Основного Закону України. Відповідно до ст. 13 Конституції України земля та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [2]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [9]. Він є базовим, системоутворюючим законом у сфері

екологічного законодавства України. Відповідно до нього розроблено законодавчі акти земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та інші спеціальні законодавчі акти (ст. 2 Закону).

Згідно із Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» за площею лісів та запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів [10].

Досліджуючи нормативну базу правового регулювання охорони лісів необхідно окремо зупинитися на положеннях Лісового кодексу України [11]. Лісовим кодексом України визначається, зокрема, поняття лісу, як екосистеми, біогеоценозу, землі лісогосподарського призначення, лісові ресурси, врегульовуються питання права власності на ліси, права користування лісами, державного регулювання та управління у сфері лісових відносин, організації лісового господарства, нормативно-правових актів з ведення лісового господарства, функціонального поділу лісів, встановлення віку стиглості деревостанів, норм використання лісових ресурсів, лісовпорядкування, державного лісового кадастру та обліку лісів, моніторингу лісів і лісової сертифікації, зміна цільового призначення земельних лісових ділянок з метою їх використання в цілях, не пов'язаних з веденням лісового господарства, ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів, відтворення лісів, підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів та збереження біорізноманіття в лісах, охорони і захисту лісів та інші питання [11]. Окремою главою Кодексу визначено відповідальність за порушення лісового законодавства. Так, згідно із ст. 105 ЛК України порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні зокрема у:

- 1) незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників;
- 2) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем;
- 3) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами;
- 4) засміченні лісів побутовими і промисловими відходами;
- 5) порушенні строків лісовідновлення;
- 6) знищенні або пошкодженні лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях;
- 7) порушенні правил зберігання, транспортування та застосування засобів захисту лісу;
- 8) розкорчовуванні лісових ділянок і використанні їх не за призначенням;
- 9) самовільній заготівлі сіна та випасанні худоби на лісових ділянках;
- 10) порушенні правил заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо;
- 11) заготівлі лісових ресурсів способами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів;
- 12) порушенні порядку заготівлі та вивезення деревини, заготівлі живиці і використання інших лісових ресурсів та інших правопорушеннях.

Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення лісового законодавства [11].

Згідно із ст. 246 Кримінального кодексу України незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або

позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого [12].

Злочинні діяння, пов'язані з незаконною порубкою лісу за формою вини є умисними, а також одними з найбільш поширених серед злочинів проти довкілля.

Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність за порушення лісового законодавства. Така відповідальність передбачена, зокрема за незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63 КУпАП), порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64 Кодексу), незаконну порубку, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 Кодексу) та інші правопорушення, передбачені ст.ст. 65-1, 66-77 КУпАП [13].

Наступними правовими актами в ієрархічній системі лісового законодавства є нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України з питань охорони лісів.

Так, Указ Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004 «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів» спрямований на підвищення ефективності державного управління та контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, забезпечення створення умов для подальшого розвитку лісового господарства. Природоохоронний аспект діяльності Президента України відображено і в його указах, якими затверджуються положення про міністерства й інші центральні органи виконавчої влади. Зокрема Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 458/2011 затверджено Положення про Державне агентство лісових ресурсів України [3].

Серед основних завдань Держлісагентства України зокрема значаться:

1) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства та її реалізація;

2) здійснення державного управління в галузі ведення лісового і мисливського господарства, а також державного контролю за додержанням законодавства з ведення лісового господарства;

3) здійснення державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду в лісах підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;

4) організація ведення лісовпорядкування та мисливського впорядкування, а також інші питання, визначені цим положенням .

Урядом України прийнято також ряд інших нормативно-правових актів у сфері охорони лісів. Це постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів» [4]. Вказані правила визначають основні вимоги до здійснення лісогосподарських заходів, спрямованих на підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їх оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших функцій шляхом проведення рубок формування і оздоровлення лісів.

Прийнята також постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів, якою затверджено Порядок спеціального використання лісових ресурсів [5]. Порядок визначає умови і механізм спеціального використання лісових ресурсів – заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555 затверджені Санітарні правила в лісах України, метою яких є поліпшення охорони і захисту лісів, догляду за лісом [6].

Крім того, наказом Державного комітету лісового господарства України від 23.12.2009 № 364 затверджені «Правила рубок головного користування» [14], які відповідно до пункту 12 Порядку спеціального використання лісових ресурсів встановлюють норми і вимоги до заготівлі

деревини під час спеціального використання лісових ресурсів у порядку рубок головного користування.

1.5 Загальна характеристика законодавства про тваринний світ

Система законодавства про тваринний світ є частиною екологічного законодавства України та являє собою ієрархічно побудовану сукупність нормативно-правових актів у цій сфері. Характеризуючи систему фауністичного законодавства, насамперед слід відмітити, що стрижневим для нього є ЗУ «Про тваринний світ» [8]. Саме цим Законом на стратегічному, засадничому рівні врегульовано основні положення фауністичного законодавства. Крім того, в самому законі зазначено, що відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, регулюються КУ, цим Законом, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9], «Про мисливське господарство та полювання» [14] та іншими нормативно-правовими актами.

Окреме місце в системі джерел фауністичного законодавства займає ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», який спрямований на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їхніх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства. Дія цього Закону є дещо ширшою за охопленням, ніж тваринний світ, оскільки поширюється на такі види діяльності: скотарство, включаючи племінне скотарство; поводження з тваринами на території державних природних заповідників та на інших особливо охоронюваних природних

територіях; мисливство, мисливське господарство, рибальство; утримання свійських тварин і племінна робота з ними; використання тварин у цирках, зоопарках, на виставках та інших видовищних заходах; використання тварин у спорті, у сфері відпочинку і розваг людей; використання тварин у науково-дослідних і навчальних цілях, у тестуванні; використання тварин у виробництві, у тому числі у виробництві біологічних препаратів; інші види діяльності, де здійснюється вплив на тварин [3].

Значне місце в системі регулювання фауністичних відносин щодо водних живих ресурсів займають також ЗУ «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» та «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [18, 16].

Особливості правового статусу окремих об'єктів тваринного світу знаходять своє відображення у ЗУ «Про Червону книгу України» та «Про природно-заповідний фонд України» [17, 18].

З урахуванням комплексності правового регулювання також активно використовуються норми суміжних галузей права: цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, лісового тощо.

Основні засади розвитку відносин у сфері охорони та використання тваринного світу містяться також у раніше згадуваних ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [10] та Постанові ВР України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [19].

Значну нормотворчу діяльність у сфері поводження з об'єктами тваринного світу здійснює КМ України. Так, зокрема, Постановами КМ України визначено Тимчасовий порядок справляння плати за спеціальне використання диких тварин, Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу, Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства, Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства, Такси для обчислення розміру відшкодування

шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів риб та інших об'єктів водного промислу, Розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України, Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [3].

Разом з тим найбільше за обсягом регулювання здійснюється в рамках відомчої нормотворчості органів екологічного управління. Так, наказами Мінприроди затверджено Тимчасовий порядок справляння плати за спеціальне використання диких тварин, Порядок справляння компенсації за добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України), Правила видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [3].

Наказами Мінприроди запроваджуються тимчасові обмеження на добування окремих видів об'єктів тваринного світу, переліки видів тварин, що заносяться до Червоної книги України або виключаються з неї, тощо [3].

1.6 Правове регулювання використання і охорони земель

Основну сентенцію права природокористування в Україні утворює принцип, за яким кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу, відповідно до закону. Законодавчою основою цього права є норми Конституції України та

Цивільного кодексу (ЦК) України [20]. Серед об'єктів природокористування окреме місце займає земля, що визначає самостійний вид природокористування - землекористування.

Інститут права землекористування є похідним від інституту права власності на землі в Україні. Звичайно, приватизація земель, поступове формування ринку землі та законодавче закріплення форм власності на земельні ділянки у нашій країні дещо зменшили сферу застосування права землекористування, але воно і досить залишається актуальним. Втілення землекористування виступає юридичною формою реалізації конкретних інтересів землекористувачів та власників земельних ділянок, а також деякою мірою інтересів держави як власника значної частини земель.

Із 1 січня 2013 року у державній власності перебувають:

а) розташовані в межах населених пунктів земельні ділянки: на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна державної власності, які перебувають у постійному користуванні органів державної влади, державних підприємств, установ, організацій, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук; які належать до земель оборони;

б) земельні ділянки, що використовуються Чорноморським флотом Російської Федерації на території України на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

в) землі зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи;

г) усі інші землі, розташовані за межами населених пунктів, крім земельних ділянок приватної власності та земельних ділянок, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності відповідної територіальної громади; які перебувають у постійному користуванні органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ, організацій.

Розпорядження землями державної власності здійснюють: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації. Як суб'єкти публічного права вони здійснюють тільки розпорядження землями, що перебувають у державній власності. Правомочності володіння та користування землями здійснює суб'єкт, який має право землекористування.

В об'єктивному сенсі право землекористування розуміють як правовий інститут, що охоплює сукупність еколого-земельних правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу користування земельними ресурсами. Право землекористування в суб'єктивному сенсі є сукупністю правомочностей (володіння та користування) суб'єкта користування земельною ділянкою.

Право землекористування як один з важливих правових інститутів ґрунтується на фундаментальних положеннях, що знайшли своє закріплення в Конституції України, законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», ЗК України тощо. Земельне законодавство базується на ряді принципів, особливої уваги серед яких заслуговує принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель. Він об'єднує у собі дві основні складові: екологічну складову та економічну складову [3].

Екологічна складова полягає у головному значенні екологічної суті землі; екологізації технологій у сільському господарстві, промисловості, енергетиці та на транспорті. Екологічна складова виявляє свою значущість під час користування землями сільськогосподарського призначення, оскільки отримання максимального економічного ефекту буде неможливим, якщо ґрунти стануть непридатними до використання. У зв'язку із цим для землекористувачів Земельним кодексом (ЗК) України встановлено ряд обов'язків та певні правила [21]. Так, земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, загальною площею більш як 100

гектарів, використовуються відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель [21].

Стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася. Серед земель України найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71 %), 78 % з яких є ріллею. На всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (близько 20 % території), підтоплення (близько 12 % території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар.

Правове регулювання у сфері охорони земель здійснюється відповідно до Конституції України, ЗК України, законів України «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та інших нормативно-правових актів.

У ЗК України питанню охорони земель присвячений окремий розділ, що розкриває поняття, завдання та порядок охорони земель. Так, відповідно до ст. 162 ЗК України «охорона земель - це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення» [21]. Аналогічне визначення (з незначними редакційними відмінностями) міститься у Законі України «Про охорону земель» [22].

При цьому слід мати на увазі, що різна роль землі в окремих галузях народного господарства обумовлює особливості їх правового режиму а він, у свою чергу, обумовлює специфіку охорони цих земель чи їх використання. Окрім того, потрібно враховувати, що використання земель для різних цілей, по-перше, зумовлює вплив на них різних факторів, а по-друге, є причиною пред'явлення до них певних вимог. Як наслідок, із наведеного випливає, що ЗК України у питанні охорони земель окремих категорій обмежується загальними положеннями.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року за № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» зазначено, що всі землі України перебувають під особливою охороною держави. У цьому контексті постає питання саме про особливість охорони, у чому вона полягає. Термін «особлива» означає таке, що чимось вирізняється з-поміж інших, не така, як інші, не схожа на інші; незвичайна, виняткова. Тобто така охорона повинна характеризуватися більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву. Наведене у Постанові словосполучення «особлива охорона держави» полягає в забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування і забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами та державою їхніх прав власності та землекористування відповідно до закону. Вважаємо, що зазначене визначення розкриває зміст «охорони держави», а поняття «особливої охорони держави» потребує подальшого розроблення та закріплення на законодавчому рівні [3].

Окрім того, законодавством створено вичерпний перелік земель, що віднесені до особливо цінних. А саме:

а) у складі земель сільськогосподарського призначення: чорноземи нееродовані несолонцюваті на лесових породах; лучно-чорноземні незасолені несолонцюваті суглинкові ґрунти; темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені на лесах і глеюваті; бурі гірсько-лісові та дерново-буроземні

глибокі і середньо глибокі ґрунти; дерново-підзолисті суглинкові ґрунти; коричневі ґрунти Південного узбережжя Криму, дернові глибокі ґрунти Закарпаття;

б) торфовища з глибиною залягання торфу більше одного метра і осушені незалежно від глибини;

в) землі, надані в постійне користування НВАО «Масандра» та підприємствам, що входять до його складу; землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів;

г) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землі історико-культурного призначення. Погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, провадиться Верховною Радою України за поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міських рад [21].

Зміна цільового призначення особливо цінних земель допускається лише для розміщення на них об'єктів загальнодержавного значення, доріг, ліній електропередачі та зв'язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів, геодезичних пунктів, житла, об'єктів соціально-культурного призначення, об'єктів, пов'язаних з видобуванням корисних копалин, нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією, а також у разі відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, віднесення земель, зазначених Земельному Кодексі, до земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення. Віднесення особливо цінних земель державної чи комунальної власності, до земель інших категорій здійснюється за погодженням з Верховною Радою України. Погодження матеріалів місця розташування об'єкта, що передбачається розмістити на земельній ділянці особливо цінних земель державної чи комунальної власності із зміною її цільового призначення, здійснюється за погодженням з Верховною Радою України в

порядку, визначеному ЗК України. Зміна цільового призначення земельних ділянок природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, історико-культурного, лісгосподарського призначення, що перебувають у державній чи комунальній власності, здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України. Порядок погодження питань, пов'язаних з викупом земельних ділянок для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності урегульовано ЗК України [21].

Зміст охорони земель розтлумачується ЗК України, і включає:

- а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;
- б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;
- в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- г) збереження природних водно-болотних угідь;
- д) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі і антропогенних ландшафтів;
- е) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь [21].

Важливими заходами охорони земель є стандартизація та нормування. Стандартизація і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів здійснюється з метою забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом прийняття відповідних нормативів і стандартів, які визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти та окремі території, допустимого сільськогосподарського освоєння земель тощо. У галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються такі нормативи [21]:

- а) оптимального співвідношення земельних угідь;
- б) якісного стану ґрунтів;
- в) гранично допустимого забруднення ґрунтів;

г) показники деградації земель та ґрунтів. Порядок розробки, введення в дію екологічних стандартів, технічних регламентів здійснюється відповідно до вимог Закону України від 17 травня 2001 року «Про стандартизацію» [23].

Завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. Слід зазначити, що землі - це невідтворювальний об'єкт природи. Тому мова йде про їхні якісні характеристики, які можуть поліпшуватися чи погіршуватися. Екологічна ж цінність якостей земель важливу роль відіграє щодо земель природоохоронного, рекреаційного та іншого призначення.

Якісними показниками характеризуються ґрунти - природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості - родючості. Під охороною ґрунтів слід розуміти систему правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля [22]. Власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Якщо ж діяльність пов'язана з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок та землекористувачі повинні здійснювати зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту та нанесення його на ділянку, з якої він був знятий (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та інших якостей.

Рекультивация порушених земель - це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення фунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель [21]. Для рекультивации порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без фунтового покриву. Від рекультивации потрібно відрізнати меліорацію земель - комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних та інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження та підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь [24]. Отже, меліорація спрямована на поліпшення якісного показника земель, а рекультивация передбачає спочатку наявність факту порушення земель, а вже потім їх відновлення.

Ведення екстенсивного сільськогосподарського виробництва тривалий час зумовило наявність значних площ малопродуктивних та деградованих земель, ведення сільськогосподарського виробництва на яких є недоцільним, нерентабельним та малоефективним. Деградація земель - природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів [22]. До деградованих земель відносять:

- а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо;
- б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші.

До малопродуктивних земель відносять сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями,

низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним [21].

Із метою стабілізації екологічної ситуації в містах (районах) поширення малопродуктивних та деградованих земель було розроблено концепцію консервації цих земель шляхом оптимізації співвідношення лісових масивів та різних видів сільськогосподарських угідь. Консервації підлягають також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я. Консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на визначений строк та залуження або заліснення.

1.7 Правові заходи щодо охорони атмосферного повітря

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Як природний об'єкт воно являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» [25], (далі - Закон) спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Відносини з приводу повітря, яке знаходиться в межах приміщень, регулюється санітарним, цивільним, житловим та іншим законодавством.

Конституцією України передбачено, що атмосферне повітря є об'єктом права власності Українського народу, а кожний громадянин має право користуватися цим природним об'єктом права власності народу відповідно до

закону [25]. Пояснюється це тим, що екологічні суспільні відносини щодо використання атмосферного повітря не потребують узагальнюючого правового регулювання (вони є природними), але виникаючі суспільні атмосферно-повітряні відносини вимагають правового регулювання лише тією мірою, в якій це необхідно для підтримання та забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливих умов для життєдіяльності, для запобігання шкідливому впливу його на здоров'я людей та довкілля. Сфера правового регулювання в сучасних умовах обмежується лише потребами охорони атмосферного повітря.

Охорона атмосферного повітря розглядається як система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням і зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів.

Охорона атмосферного повітря здійснюється різноманітними способами: біологічним (проведенням робіт щодо відтворення природних ресурсів та охорони їх від вичерпання); технологічним (вдосконаленням технологічних процесів, систем очищення, організацією безвідходних виробництв); економічним (плануванням охорони, матеріально-технічним забезпеченням, розвитком матеріального стимулювання за виконання природоохоронних заходів); санітарним (застосуванням заходів щодо оздоровлення навколишнього природного середовища); організаційним (організацією експлуатації та контролю за його станом та охороною); ідеологічним(проведенням еколого-виховної роботи, поліпшенням екологічної підготовки кадрів); правовим.

Правова охорона атмосферного повітря - це встановлена законодавством система державних та суспільних заходів, спрямованих на збереження й відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей і довкілля. Ефективність охорони атмосферного повітря залежить від

взаємодії національних та міжнародних заходів та засобів щодо його захисту Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони атмосферного повітря відповідно до законодавства [25].

Під правовим регулюванням атмосферно-повітряних охоронних заходів слід розуміти систему правових приписів, які регулюють відносини, що виникають у даній сфері, з метою збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його поліпшення й відновлення, запобігання й зниження рівня забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних і біологічних чинників. Атмосферно-повітряне законодавство України передбачає систему правових заходів: дозвільного, попереджувального (превентивного), контрольного, стимулюючого (заохочення й відповідальність), поновлювального (відтворювального) заборонного характеру.

До заходів дозвільного характеру належить отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, який видається спеціально уповноваженими органами. Крім цього, дозволи на експлуатацію видаються у разі устаткування з визначеними рівнями впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря; діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях [25] тощо. Кожна юридична особа, яка здійснює викиди забруднюючих речовин, повинна отримати дозвіл на такий викид.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до другої або третьої групи, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Викиди

забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися на підставі дозволу, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до першої групи, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Перелік установ, організацій та закладів, яким надається право на розробку документації, що обґрунтовують обсяги викидів для підприємств, установ, організацій та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302 затверджено Порядок проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали такі дозволи [26].

Дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами - це офіційний документ, який надає право суб'єктам підприємницької діяльності експлуатувати об'єкти, з яких надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші, за умови дотримання відповідних нормативів гранично допустимих викидів та вимог до технологічного процесу у частині обмеження викидів забруднюючих речовин протягом визначеного в дозволі терміну. Дозвіл видається суб'єкту господарювання - власнику стаціонарного джерела за умови: неперевищення протягом терміну їх дії встановлених нормативів екологічної безпеки; неперевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин цими джерелами; дотримання вимог до

технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин.

Господарська чи інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на його стан, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена), а при необхідності й припинена за рішенням компетентних органів у встановленому порядку.

До заходів попереджувального (превентивного) характеру належать: планування; стандартизація; нормування; проектування, будівництво та реконструкція підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря; встановлення санітарно-захисних зон; державна екологічна та санітарно-гігієнічна експертиза; державний облік; моніторинг тощо [25]. Ця група заходів містить найбільшу кількість правил, вимог та інших дій щодо забезпечення безпеки та сприятливого стану атмосферного повітря та довкілля в цілому.

Планування - це вироблення головної стратегії та конкретних підходів відповідно до характеру, а також часу проведення атмосферо-охоронних заходів. Законодавчо закріплені вимоги щодо раціонального планування та забудови населених пунктів з дотриманням нормативно визначеної відстані до транспортних шляхів; розміщення підприємств, транспортних магістралей, аеродромів та інших об'єктів з джерелами шуму під час планування і забудови населених пунктів відповідно до встановлених законодавством санітарно-гігієнічних вимог, будівельних норм та карт шуму тощо [25].

Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря спрямовані на забезпечення екологічної безпеки та запобігання екологічним катастрофам; реалізацію єдиної науково-технічної політики у галузі охорони атмосферного повітря; встановлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки

господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій. Вони проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до його охорони.

Стандарти в галузі охорони атмосферного повітря розробляються, приймаються, схвалюються, переглядаються, змінюються, їх дія припиняється в порядку, встановленому законом. Відносини у сфері стандартизації регламентуються законами України «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими нормативно-правовими актами [3].

Стандарти в галузі охорони атмосферного повітря базуються на досягнутих рівнях науково-технічного прогресу й тим самим утворюють єдині вимоги, правила, загальні принципи чи характеристики, які ставляться державою до якості атмосферного повітря, а також до осіб, які здійснюють господарську діяльність і охороняють його з метою забезпечення сприятливого його стану.

На основі стандартів розробляються нормативи в галузі охорони атмосферного повітря. Відповідно до ст. 5 Закону «Про охорону атмосферного повітря» встановлюються такі нормативи:

- екологічної безпеки атмосферного повітря;
- гранично допустимого впливу фізичних та біологічних чинників стаціонарних джерел;
- вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних чинників пересувних джерел;
- технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Законодавством можуть встановлюватися й інші нормативи у цій галузі. Порядок розроблення та затвердження нормативів у галузі охорони атмосферного повітря встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Для оцінки стану забруднення атмосферного повітря встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря та нормативи гранично допустимих викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів у межах населених пунктів, у рекреаційних зонах, в інших місцях проживання, постійного чи тимчасового перебування людей, об'єктах навколишнього природного середовища з метою забезпечення екологічної безпеки громадян і навколишнього природного середовища [25].

Особливе значення мають нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, які встановлюються з метою уникнення, зменшення чи запобігання негативним наслідкам забруднення атмосферного повітря. Ця група нормативів розробляється з урахуванням вимог міжнародних стандартів, норм, рекомендацій. Для оцінки стану забруднення атмосферного повітря у місцях постійного чи тимчасового перебування людей встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, до яких належать: нормативи якості атмосферного повітря - критерій якості, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища; гранично допустимі рівні впливу акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних факторів і біологічного впливу на стан атмосферного повітря населених пунктів. Мінприроди України визначає перелік забруднюючих речовин, фізичних та біологічних факторів, для яких розробляються нормативи. Для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря [3].

До основних напрямів нормування належить встановлення нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел [25].

Законодавство припускає регулювання викидів забруднюючих речовин і впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря у разі відсутності нормативів [25]. За загальним правилом викиди забруднюючих речовин, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки, допускаються у виняткових випадках лише з дозволу, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до першої групи, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, а до другої або третьої групи, - обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Проектування, будівництво і реконструкція підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування здійснюються з обов'язковим дотриманням норм екологічної безпеки, державних санітарних вимог і правил на запланованих для будівництва та реконструкції підприємствах та інших об'єктах, а також з урахуванням накопичення та трансформації забруднення в атмосфері, його транскордонного перенесення, особливостей кліматичних умов. Погодження проектів забудови, будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архітектури та містобудування, із врахуванням висновків центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, а на території Автономної Республіки Крим - органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища,

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, та інших органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень, визначених законом [25].

Будівництво та введення в експлуатацію нових реконструйованих підприємств та інших об'єктів, які не відповідають встановленим законодавством вимогам про охорону атмосферного повітря, забороняються.

З метою забезпечення оптимальних умов життєдіяльності людини в районах житлової забудови, масового відпочинку і оздоровлення населення при визначенні місць розміщення нових, реконструкції діючих підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, встановлюються санітарно-захисні зони [25].

Для визначення безпеки для здоров'я людини та екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих підприємств та інших об'єктів проводяться державна екологічна і санітарно-гігієнічна експертизи у порядку, визначеному законодавством.

Важливим охоронним засобом щодо атмосферного повітря є правове регулювання державного обліку усіх об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і на стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, видів і ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів [25].

Істотну роль у проведенні попереджувальних охоронних заходів відіграє моніторинг [25], який проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про викиди забруднюючих речовин та рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря. Він є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Порядок організації та

проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Здійснення контрольних заходів у галузі охорони атмосферного повітря передбачено у розділі II Закону України «Про охорону атмосферного повітря» [25].

До заходів стимулюючого характеру належать організаційно-економічні заходи та відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря [25].

Організаційно-економічні заходи передбачають: а) екологічний податок; б) відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону атмосферного повітря; в) надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам-суб'єктам підприємницької діяльності податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, застосування заходів щодо регулювання діяльності, яка впливає на клімат, здійснення інших природоохоронних заходів з метою скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення рівнів впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; г) участь державну фінансуванні екологічних заходів і будівництві об'єктів екологічного призначення.

Заходи поновлювального (відтворювального) напряму пов'язані з обов'язками підприємств, установ, організацій та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності щодо охорони атмосферного повітря. Вони, якщо здійснюють викиди забруднюючих речовин або впливи фізичних та біологічних факторів, що можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або до надзвичайних екологічних ситуацій, зобов'язані заздалегідь розробити та погодити спеціальні заходи щодо охорони атмосферного повітря відповідно до закону.

До заборонних заходів віднесені обмеження, тимчасова заборона (зупинення) або припинення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і впливу фізичних та біологічних факторів на його стан [25].

Господарська чи інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на його стан, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена відповідно до законодавства [25].

2 ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідальність в екологічному праві є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля, яка, в свою чергу, має на меті покарання винних, припинення і попередження порушень законодавства у галузі природокористування та охорони навколишнього природного середовища, а також поновлення порушених прав власників природних ресурсів і природокористувачів тощо.

Законодавство України встановлює дисциплінарну, адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення екологічного законодавства.

2.1 Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення

Здійснення судового розгляду адміністративних справ (у тому числі й щодо екологічних адміністративних правопорушень) має на меті насамперед їх вирішення у повній відповідності до чинного законодавства, об'єктивно, повно і всебічно для захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Суд має забезпечити правильне і справедливе вирішення справи шляхом застосування і додержання матеріальних та процесуальних норм законодавства й за наявності підстав притягнути винних до адміністративної відповідальності. Підставою для настання адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення є особливе правопорушення – екологічне адміністративне правопорушення. Саме воно є предметом судового розгляду [27].

Наразі дискусій щодо дефініції «адміністративне правопорушення» фактично немає, оскільки КУпАП надає його легальне визначення. За ч. 1 ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [27].

Щодо ознак адміністративного правопорушення, то йому притаманні неведені вище характерні риси правопорушення як узагальнюючої категорії, й додатково виділяється ознака адміністративної караності, тобто настання саме адміністративної відповідальності.

Екологічний характер юридичної відповідальності, у тому числі й адміністративної, проявляється в особливій підставі – екологічному правопорушенні.

Специфічними рисами саме екологічного правопорушення є екологічна спрямованість, екологічна небезпечність, екологічна протиправність. Також має місце позиція про обов'язкову двооб'єктність екологічного правопорушення, яка включає навколишнє середовище і здоров'я людини [27].

Оскільки саме «екологічність» є ключовою ознакою й вона найповнішою мірою відображена у відносинах, що регулюються такою галуззю права, як екологічне право, слід розуміти екологічне правопорушення через призму відносин, які регулюються цією галуззю й визначити його як «протиправне, винне діяння (дію чи бездіяльність), що порушує встановлені законодавством вимоги до використання природних ресурсів, охорони природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, спричинює чи може спричинити шкоду навколишньому природному середовищу та (або) здоров'ю людини, за яке передбачена юридична відповідальність» [27].

Екологічне адміністративне правопорушення варто визначити як «суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння (дію чи бездіяльність) особи, що порушує встановлені законодавством вимоги до використання природних ресурсів, охорони природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, спричинює чи може спричинити шкоду навколишньому природному середовищу та (або) здоров'ю людини, за здійснення якого законом передбачена адміністративна відповідальність».

Зважаючи на різноманітність екологічних адміністративних правопорушень, вчені неодноразово здійснювали їх класифікацію за різними критеріями.

Найпоширенішим є поділ екологічних адміністративних правопорушень за об'єктом посягання. За ним виділяють адміністративні земельні, надрові, водні, лісові і рослинні, атмосферні, фауністичні та інші правопорушення [27]. Проте цим же критерієм групують правопорушення:

- 1 – псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель;
- 2 – неналежне використання водних ресурсів;
- 3 – про ліси і землі лісового фонду;
- 4 – про рослинний і тваринний світ; 5 – пов'язанні з охороною атмосферного повітря; 6 – надр [27].

Ю. С. Шемшученко називає групу екологічних адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням вимог екологічної безпеки, та окремо виділяє групу правопорушень, що стосуються екологічних прав громадян [27].

Більш широку класифікацію екологічних адміністративних правопорушень було здійснено І.А. Куян за змістом цінності (блага), що охороняється нормами екологічного права та адміністративними стягненнями; за компонентом довкілля, який використовується чи піддається протиправному негативному впливу; за джерелом негативного впливу, видом діяльності чи речовиною, що використовується в процесі такої діяльності та є потенційно небезпечною для довкілля. На основі цих критеріїв вона

виділяє: групу екологічних адміністративних правопорушень, що посягають на екологічну безпеку; що порушують екологічні права громадян; що порушують вимоги щодо охорони та використання компонентів довкілля (природних ресурсів, об'єктів, екосистем). За особливістю виникнення правовідносин, спричинених юридичним фактом – екологічним адміністративним правопорушенням, І. А. Куян виділяє прості правопорушення (виникають у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення і закінчуються, як правило, реалізацією адміністративної санкції); дозвільні (ліцензійні) (правопорушення, пов'язанні з веденням екологічно значущої діяльності з порушенням умов дозволів на використання природних ресурсів); функціональні (пов'язанні з невиконанням конкретних обов'язків, які є змістом діяльності чи входять до компетенції посадової особи); договірні [27].

Отже адміністративна відповідальність – це різновид суспільних відносин, у яких застосовується заходи адміністративного впливу (стягнення) за винні і протиправні діяння, що порушують встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони НПС, забезпечення екологічної безпеки та екологічного права громадян.

Порушеннями екологічного права громадян є:

В галузі природноресурсових відносин:

- порушення вимог загального природокористування;
- перевищення лімітів і нормативів використання природних ресурсів;
- самовільне спеціальне природокористування;
- псування і забруднення сільськогосподарських земель;
- порушення правил використання земель;
- приховування і перекручення даних земельного кадастру;
- несвоєчасне повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан придатний для використання за призначенням;

- самовільне відхилення від проектів внутрішньогосподарського землеустрою;
- порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр;
- пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв;
- експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд не забезпечених рибозахисним обладнанням;
- порушення вимог щодо охорони надр;
- самовільне випалювання сухої рослинності або їх залишків;
- порушення правил охорони поверхневих вод , підземних, територіальних, внутрішніх, морських;
- порушення порядку здійснення діяльності, спрямовані на штучні зміни стоку атмосфери і атмосферних явищ тощо.

В галузі природоохоронних відносин:

- порушення експлуатації природоохоронних об'єктів;
- порушення вимог охорони НПС від неконтрольованого шкідливого біологічного впливу;
- порушення правил і норм складування, зберігання, розміщення, утилізації, ліквідації і застосування відходів;
- перевищення нормативів викиді і скидів забруднення речовин у НПС;
- здійснення незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат;
- перевищення нормативу вмісту забруднюючих речовин у випадках пересувних джерел;
- порушення строків і порядку внесення платежів за використання природних ресурсів і за забруднення НПС;
- неповідомлення відомостей про здійснення скиду в море забруднюючих речовин;
- невиконання висновків державної екологічної експертизи;

- невиконання розпоряджень і приписів органів екологічної експертизи;
- порушення порядку інформування про стан НПС і стан захворюваності населення;
- недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції і прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд;
- порушення правил застосування, зберігання, знешкодження, ліквідації і захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів;
- порушення вимог щодо охорони видів тварин, рослин, занесених до Червоної Книги.

В галузі забезпечення екологічної безпеки:

- порушення вимог екологічної безпеки;
- невиконання правил і норм у процесі створення виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідація, захоронення мікроорганізмів, вірусів, інших біологічних активних речовин і продуктів біотехнології;
- порушення вимог пожежної безпеки в лісах;
- виготовлення, зберігання і реалізація заборонених знарядь добування тварин.

Види адміністративно – правових стягнень:

- штраф;
- вилучення об'єктів правопорушення;
- позбавлення права заняття спеціальною діяльністю;
- конфіскація знарядь правопорушення;
- обмеження, зупинення, припинення діяльності чи експлуатації об'єктів.

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративні стягнення до винних осіб можуть застосовуватися за такі порушення вимог, норм та нормативів екологічної безпеки [16]:

- невиконання вимог економічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91), за невиконання обов'язків із реєстрації в судових документах операцій із шкідливими речовинами і сумішами (ст. 62);
- пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, шкідливими викидами і відходами (ст. 72);
- порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 87);
- порушення порядку здійснення викиду забруднювальних речовин в атмосферу або шкідливого виливу на неї фізичних біологічних факторів (ст. 78);
- порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78);
- недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд (ст. 79);
- уведення в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднювальних речовин у викидах (ст. 80);
- експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднювальних речовин у викидах (ст. 81);
- порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 83);
- невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації,

захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90);

До таких адміністративних правопорушень можна віднести виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст. 42) та заготівлю, переробку або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 42) [16].

2.2 Дисциплінарна відповідальність

Дисциплінарна відповідальність являє собою різновид юридичної відповідальності, який настає за еколого-правові проступки, що пов'язані з неналежним виконанням службових обов'язків посадової особи. Законодавство України не встановлює конкретного переліку дисциплінарних проступків у галузі екології, за які настає дисциплінарна відповідальність. Видами дисциплінарних стягнень згідно зі ст. 147 Кодексу Законів про працю України є догана і звільнення з роботи [28].

Дисциплінарна відповідальність у сфері екології настає за екологічні правопорушення, вчинені працівником у процесі виконання ним службових обов'язків, встановлених правилами, статутами, положеннями, правилами внутрішнього трудового розпорядку. Така відповідальність може бути застосована до правопорушника лише адміністрацією підприємства або керівництвом фірми, крім керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів, які не належать до адміністрації. Так, згідно з [29] затверджено Порядок проведення службового розслідування стосовно державних службовців (п. 1 цього Порядку) у разі: невиконання або неналежного виконання ними службових обов'язків; перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв або заподіяло значну матеріальну чи моральну

шкоду громадянинуві, державі, підприємству, установі, організації чи об'єднанню громадян [29].

Дисциплінарне стягнення може накладатися за правопорушення незалежно від настання екологічних наслідків, лише за формальним складом, тобто за одним лише фактом вчинення правопорушення.

Законодавством не встановлено конкретного переліку дисциплінарних проступків у галузі охорони довкілля, за які настає відповідальність, це відбувається стосовно адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність, як вид юридичної відповідальності, який може застосовуватися за вчинення земельних правопорушень, відсутній у ст. 211 Земельного кодексу України [21]. Тому заходи дисциплінарної відповідальності можуть застосовуватися за порушення земельного законодавства лише у випадках порушення працівниками підприємств, установ та організацій, а також їх посадовими особами, своїх трудових обов'язків щодо дотримання земельноправових норм.

Об'єкт правопорушення тут є подвійним: вимоги трудового законодавства (правила внутрішнього розпорядку) та законодавчі імперативи щодо використання та охорони земель. Для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства необхідно співпадіння дисциплінарного проступку та земельного порушення, тобто коли невиконання працівником своїх трудових обов'язків одночасно є порушенням земельного правопорядку.

Дисциплінарна відповідальність передбачена також за порушення лісового законодавства [14]. Її особливості полягають у такому, що:

- вона повинна застосовуватися у випадках, передбачених трудовим законодавством;
- її підставою слугує неналежне виконання або невиконання трудових обов'язків щодо забезпечення охорони, відтворення, використання та захисту лісів і лісових ресурсів;

– таке неналежне виконання або невиконання трудових обов'язків щодо забезпечення охорони, відтворення, використання та захисту лісів і лісових ресурсів повинно становити коло службових або професійних обов'язків правопорушника [14].

Слід зазначити, що й порушення водного законодавства також тягне за собою притягнення до дисциплінарної відповідальності (ст. 110 Водного кодексу України) [1].

Як різновид дисциплінарної міри відповідальності, до посадових осіб і спеціалістів, винних у порушенні екологічних вимог, за рішенням їх управлінських органів застосовують депреміювання, тобто повне або часткове позбавлення премій за підсумками року, наприклад, за невиконання планів і заходів щодо охорони навколишнього середовища або за порушення природоохоронного законодавства. Цей вид стягнення є більш ефективним та доцільним для профілактичного впливу, ніж звільнення працівника [30].

2.3 Майнова відповідальність за екологічні правопорушення

Матеріальна (майнова або цивільно-правова) відповідальність за екологічні правопорушення (делікти) — це вид юридичної відповідальності, яка передбачає виконання фізичними і юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів порушенням екологічного законодавства або екологічних та інших прав громадян.

Підстави майнової відповідальності — це наявність реальної шкоди.

Види майнової відповідальності залежно від об'єкта правопорушення за: земельні правопорушення; надрові (гірничі) правопорушення; водні правопорушення; лісопорушення; фауністичні правопорушення; порушення законодавства про атмосферне повітря; порушення законодавства про

охорону навколишнього природного середовища; порушення законодавства про природно-заповідний фонд; порушення вимог і нормативів екологічної безпеки; порушення законодавства про санітарно-епідемічне благополуччя населення; порушення вимог радіаційної ядерної безпеки; порушення екологічних прав громадян.

Способи (методи) обчислення шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, які передбачаються екологічним законодавством:

- нормативний — визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього середовища на підставі затверджених нормативів;

- таксовий — застосування такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної внаслідок порушення правил природокористування;

- розрахунковий — обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам і народному господарству порушенням правил на підставі методик та інших розрахунків.

Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється за:

- викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення;

- скиди забруднюючих речовин у поверхневі води, територіальні та внутрішні морські води, а також підземні горизонти, в тому числі скиди, що провадяться підприємствами через систему комунальної каналізації;

- розміщення відходів у навколишньому природному середовищі.

Платежі за викиди й скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів у навколишньому природному середовищі стягуються з підприємств незалежно від форм власності й відомчої належності. Стягнення платежів не звільняє підприємства від відшкодування збитків, заподіяних порушенням природоохоронного законодавства.

Розміри зазначених платежів встановлюються на підставі лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин і розміщення відходів та нормативів плати за них.

Нормативом плати за викиди й скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів у межах установлених лімітів є розмір плати за одну тону конкретної забруднюючої речовини або клас забруднюючих речовин.

За викиди й скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів у межах лімітів встановлюються базові нормативи плати і коефіцієнти, що враховують територіальні екологічні особливості.

Зазначені нормативи і коефіцієнти розробляються й затверджуються Мінекоенерго України.

Контроль за використанням платежів за забруднення навколишнього природного середовища здійснюють органи Мінекоенерго України.

2.4 Кримінальна відповідальність

Відповідальність за кримінальним законодавством настає тільки в разі вчинення особою екологічного злочину. Стаття 11 КК України дає визначення поняття злочину – передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [15]. Це визначення є загальним і стосується всієї сфери суспільних правовідносин. А підставою кримінальної відповідальності обов'язково є скоєння екологічного злочину.

Загальна частина Кримінального Кодексу України вказує, що склад злочину – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують саме злочинне, тобто кримінальнокаране діяння або бездіяльність. а також не треба забувати, що відповідно до ст. 11 ч. 2 ККУ не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-

якого діяння, передбаченого Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто незаподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

До елементів складу злочину згідно з кримінальним законодавством зараховують: об'єкта; об'єктивну сторону; суб'єкта; суб'єктивну сторону. Тільки наявність усіх елементів визнає діяння злочинним.

Об'єкт екологічного злочину – це ті суспільні правовідносини, що виникають у сферах природо ресурсних відносин, охорони навколишнього середовища та його компонентів і забезпечення екологічної безпеки, на які посягає злочинець [31].

Об'єктивна сторона злочину – це, власне, яким чином виникає діяння (дія чи бездіяльність), яка порушує суспільні відносини в галузі екології.

Суб'єкт злочину – це осудна, деліктоздатна особа, яка досягає віку кримінальної відповідальності за вчинення екологічного злочину. Суб'єктом злочину може бути тільки фізична або посадова особа.

Суб'єктивна сторона – це вина у формі умислу чи необережності, тобто психічне ставлення особи до скоюваного нею екологічного злочину.

Кваліфікуючими ознаками злочину являється: адміністративна преюдиція. Преюдиція – вилучення заперечуваності юридичної ймовірності одного разу доведеного факту. Якщо суд або інший юрисдикційний орган вже встановив певні факти (після їхньої перевірки й оцінки) і закріпив це у відповідному документі, то вони визнаються преюдиціальними – такими, що за нового розгляду справи вважаються встановленими, істинними, такими, що не потребують нового доведення]; завдання злочином значної (істотної) шкоди; вчинення злочину систематично; повторність злочину; вчинення злочину за змовою групою осіб; захворюваність людей або їх загибель; масове знищення об'єктів [31].

Щодо першої ознаки то вона визнає діяння злочинним тільки в тому випадку, якщо за такі ж дії до особи було застосовано адміністративне стягнення протягом одного року і встановлюється в основному в диспозиції

частини першої відповідної статті Кримінального кодексу України. Стосовно інших кваліфікуючих ознак то вони вказують в частині другій відповідної статті Кримінального кодексу України і встановлюють кримінальну відповідальність за скоєння екологічних злочинів.

Кримінальне законодавство встановлює такі покарання за вчинення екологічних злочинів: виправні роботи, штраф, позбавлення волі, конфіскація незаконно добутого, знарядь злочину, позбавлення права займати відповідальні посади [31].

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини – це стан розвитку суспільних відносин, в якому реалізуються засоби кримінально-правового покарання осіб, винних у здійсненні екологічного правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і екологічної небезпеки для навколишнього природного середовища, природних ресурсів, життя і здоров'я людей [31].

Екологічні злочини посягають на суспільні відносини з приводу використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і екологічної безпеки, які охороняються екологічним законодавством (земельним, водним, лісовим, гірничим, фауністичним, природоохоронним). А отже екологічні злочини порушують його норми.

2.5 Суб'єкти охорони навколишнього природного середовища, їх компетенція та повноваження

Створення ефективної системи державного управління природоохоронною сферою потребує залучення скоординованих зусиль практично всіх учасників суспільних відносин, котрі виникають у сфері взаємодії суспільства і природи.

Метою державного управління охороною навколишнього природного середовища є контроль за додержанням вимог екологічної безпеки,

раціональним використанням природних ресурсів, їх відновленням та відтворенням, а також забезпечення належної якості середовища проживання людини й природокористування. Адже охорона природи, оздоровлення навколишнього середовища людини в обсягах, які забезпечують стійкість довкілля, є головними заходами, які допоможуть зберегти нашу цивілізацію та біосферу.

Екологічна функція держави здійснюється у забезпеченні збалансованого співвідношення екологічних та економічних інтересів суспільства, наданні необхідних гарантій для реалізації і захисту прав людини на сприятливе для життя навколишнє середовище [32].

В Україні існує система органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища – це юридично самостійні державні, самоврядні й громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно-розпорядчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції в галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища [33].

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється органами загальної компетенції та спеціальної компетенції.

Систему органів управління загальної компетенції складають: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи, правоохоронні органи (зокрема, але не виключно Національна поліція).

Що стосується Національної поліції, то її слід наділити додатковою компетенцією та повноваженнями з охорони навколишнього природного середовища, що сприятиме підвищенню рівня його захисту.

До органів управління спеціальної компетенції слід віднести: Міністерство енергетики та захисту довкілля України, Державне агентство

земельних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України. А також урядові органи державного управління із спеціальними повноваженнями: Державна екологічна інспекція України; Департамент заповідної справи; Державна гідрометеорологічна служба; Державне агентство рибного господарства України.

Отже, систему органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища складають:

- органи загальної компетенції;
- органи спеціальної компетенції;
- громадські формування.

Вважаємо за доцільне зауважити, що Законодавство України не дає визначення і не розмежовує поняття і види органів загальної та спеціальної компетенції, які здійснюють державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Натомість ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» лише закріплює та визначає перелік державних інституцій і органів, які здійснюють управління в галузі охорони навколишнього природного середовища [8].

Провідне місце у системі органів правового регулювання відносин, які виникають у сфері охорони довкілля, належить Верховній Раді України, яка зробила вагомий внесок у створення й прийняття природоохоронного законодавства.

Верховна Рада України ратифікувала значну кількість міжнародних договорів у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Виключно законами України, прийнятими Верховною Радою України, визначаються: права, свободи й обов'язки людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод (п. 1 ст. 92), включаючи й екологічні права; засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу (п. 5 ст. 92); основи охорони здоров'я й

екологічної безпеки (п. 6 ст. 92); правовий режим власності (п. 7 ст. 92), включаючи власність на природні ресурси; основи національної безпеки (п. 17 ст. 92), включаючи й екологічну безпеку; правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації (п. 19 ст. 92); основи цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями і відповідальності за них (п. 22 ст. 92), що стосується й сфери охорони довкілля, тощо [2].

Відповідно до ст. 85 Конституції України на Верховну Раду України покладено такі повноваження:

- визначення засад внутрішньої і зовнішньої екологічної політики;
- розробка та прийняття нормативно-правових актів, призначених для охорони навколишнього природного середовища;
- затвердження загальнодержавних програм з охорони довкілля;
- затвердження указів Президента України про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
- парламентський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Парламентський контроль у сфері охорони навколишнього середовища має специфічний об'єкт свого впливу. Використовуючи всі дозволені способи, Верховна Рада України проводить контрольні процедури й за результатами приймає відповідне рішення [34].

Значний обсяг роботи в парламенті виконують комітети Верховної Ради. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи виконує контрольні функції у таких сферах відання: охорона, збереження, використання й відновлення (відтворення) природних ресурсів, у тому числі надр, лісів, водних ресурсів, атмосфери, тваринного і рослинного світу, природних ландшафтів; збереження та збалансованого використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони,

континентального шельфу та освоєння космічного простору; державного моніторингу навколишнього природного середовища; фінансових санкцій за забруднення навколишнього природного середовища; створення, охорони та розвитку об'єктів природно-заповідного фонду України та ін. [35].

Верховна Рада України визначає територіальний устрій України, основи організації, діяльності та повноважень суб'єктів державного управління природоохоронною діяльністю [36].

Президент України є главою держави і виступає від її імені. Він забезпечує національну, в тому числі й екологічну безпеку. В разі необхідності Президент приймає рішення про введення в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з подальшим затвердженням цих рішень Верховною Радою України; очолює Раду національної безпеки і оборони, яка створюється при Президентові України для координації питань національної безпеки й оборони; підписує закони екологічного характеру, прийняті Верховною Радою України; зупиняє дію природоохоронних актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного суду України щодо їх конституційності [2].

Президент України укладає міжнародні договори, включаючи угоди і конвенції екологічної спрямованості.

Будучи гарантом прав і свобод людини і громадянина та маючи значний вплив на гармонізацію відносин суспільства й природи, Президент України повинен вживати заходи із реалізації екологічної політики, яка передбачає вирішення наступних завдань:

- забезпечення екологічної безпеки усіх сфер життєдіяльності;
- екологічне оздоровлення і відтворення порушених екосистем, у першу чергу басейнових;
- створення екологічних передумов для переходу до сталого розвитку, передусім на екологічно депресивних територіях;

- збереження та розширення біологічного та ландшафтного різноманіття;
- внутрішня інтеграція екологічних вимог у секторальну політику в системі забезпечення життєдіяльності суспільства;
- впровадження міжнародних стандартів, регламентів системного екологічного управління;
- демократизація процесу прийняття рішень і посилення відповідальності за їх виконання [37].

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України.

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері охорони навколишнього природного середовища прописані в ст. 116 Конституції України, в ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також в Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Кодексі України про надра, законах «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд України» та в інших нормативно-правових актах.

Виходячи із змісту ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України:

- забезпечує здійснення екологічної політики України;
- вживає заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, в тому числі й екологічних;
- забезпечує проведення політики у сферах охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, в тому числі й екологічної безпеки;
- спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади в питаннях охорони навколишнього природного середовища [2].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Кабінет Міністрів України забезпечує проведення державної екологічної політики; розробляє загальнодержавні екологічні програми; координує діяльність міністерств, державних комітетів, інших установ та організацій України в питаннях охорони навколишнього природного середовища; встановлює порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України та затверджує перелік природоохоронних заходів; встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також порядок надання дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами; приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; організовує екологічне виховання та екологічну освіту громадян; здійснює управління зовнішніми зв'язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища [8].

Кабінет Міністрів України розробляє законопроекти, що стосуються сфери охорони довкілля та вносить їх на розгляд Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів України укладає міжнародні договори, які стосуються різноманітних напрямів (охорони окремих природних ресурсів, збереження біологічної різноманітності, запобігання та ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій тощо) і форм (обмін інформацією, організація конференцій, консультацій тощо) співробітництва України з іншими країнами [38].

Місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують вирішення таких питань у сфері охорони навколишнього природного середовища:

- виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;
- додержання прав і свобод громадян;

- виконання державних і регіональних програм охорони довкілля;
- взаємодію з органами місцевого самоврядування з питань охорони довкілля [2].

Місцева державна адміністрація відповідно до наданих їй повноважень у галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля:

- розробляє та забезпечує виконання затверджених у встановленому законом порядку програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що перебувають у державній власності;
- розпоряджається землями державної власності відповідно до закону;
- розробляє, подає на затвердження відповідної ради та забезпечує виконання регіональних екологічних програм; звітує перед відповідною радою про їх виконання; вносить до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм;
- вживає заходів до відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами;
- вносить пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;
- вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил;
- розробляє і забезпечує дотримання правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зони санітарної охорони джерел водопостачання; обмежує або забороняє використання підприємствами питної води у промислових цілях;

– здійснює контроль за використанням відходів з урахуванням їх ресурсної цінності та вимог безпеки для здоров'я людей і навколишнього природного середовища та розглядає справи про адміністративні правопорушення або передає їх матеріали на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи та ін. [39].

Серед напрямів діяльності органів внутрішніх справ, як одного з органів виконавчої влади, у сфері охорони навколишнього природного середовища значною є адміністративна. Під нею слід розуміти цілеспрямовану виконавчо-розпорядчу діяльність, що полягає в безпосередньому і повсякденному здійсненні завдань та функцій у сфері охорони довкілля [40].

Основним призначенням поліції є захист і безпека громадян, в тому числі й захист від екологічної небезпеки, тому її слід вважати провідним органом у механізмі забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Ст.1 нового Закону України «Про Національну поліцію» [41], органи національної поліції отримали більш широке визначення, а саме як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Закон України «Про Національну поліцію» визначає повноваження поліції найширшим чином, що дає підставу презюмувати можливість здійснення ними повноважень, в тому числі, й у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Як бачимо, у зв'язку із зміною профільного законодавства, що регламентує діяльність одного з центральних органів виконавчої влади, який забезпечує дотримання законодавства в державі – поліції (міліції), відбулася трансформація не тільки назви органу, а і його повноважень, що вже

прослідковується з самого визначення терміну «поліція», передбаченого в Законі.

Ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [41] закріплює основні повноваження поліції, серед яких:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;

- вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

- здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

- у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання;

- здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

- сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості та ін.

Стаття 24 вказаного Закону встановлює додаткові повноваження поліції, а саме: «Виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на поліцію виключно законом».

Якщо проводити аналіз зазначених вище норм Закону України «Про Національну поліцію» в аспекті їх зв'язку з охороною навколишнього природного середовища, то найбільш помітною є їхня загальна спрямованість, а точніше, відсутність конкретно визначених повноважень та можливості притягнення правопорушників до відповідальності в цій сфері. Що стосується «спеціального» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», то тут слід відмітити, що не дивлячись на закріплену диспозицію в ст. 24 ЗУ «Про Національну поліцію», в ньому також відсутні норми, які б встановлювали будь які додаткові повноваження органів поліції в галузі охорони довкілля.

На наше переконання, після зміни законодавства, що регулює діяльність органів поліції (міліції), їх роль та актуальність у галузі забезпечення екологічної безпеки все рівно зберігається на високому рівні, не дивлячись на відсутність чітко визначених норм у новому Законі. Поряд з цим, доцільно було б внести зміни як у профільний Закон України «Про Національну поліцію», так і в «спеціальний» Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» з метою конкретизації повноважень поліції у сфері забезпечення дотримання екологічного правопорядку.

Отже, ефективне вирішення питань у сфері охорони довкілля є неможливим без залучення до даного виду діяльності Національної поліції, адже вона сприяє природоохоронним органам у боротьбі з екологічними правопорушеннями шляхом проведення спільних природоохоронних заходів.

Важливу роль у сфері охорони навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки в Україні відіграє Міністерство екології та природних ресурсів України, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України.

У своїй діяльності Мінприроди України керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Виходячи з Указу Президента України «Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» від 13 квітня 2011 року [42], Міністерство екології та природних ресурсів України покликано виконувати такі завдання:

- забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів та ін.;

- здійснення управління і регулювання у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів тощо;

- здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональним використанням, відтворенням та охороною природних ресурсів та ін.

До організаційної структури Міністерства екології і природних ресурсів України належить Державна екологічна інспекція України. Державна екологічна інспекція України створена з метою забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

На підставі п. 4 Указу Президента України «Про Положення про державну екологічну інспекцію України» від 13 квітня 2011 року [43], до повноважень Державної екологічної інспекції України належать:

- контроль за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами – нерезидентами;

- складання протоколів про адміністративні правопорушення та розгляд справ про адміністративні правопорушення, накладення адміністративних стягнень у випадках, передбачених законом;

- призначення громадських інспекторів з охорони довкілля та видача їм посвідчень, організація їх роботи, надання їм методичної та практичної допомоги, вжиття заходів до усунення виявлених недоліків і порушень в їх діяльності;

- надання центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписів щодо зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище тощо;

- функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління та ін.

Державне агентство земельних ресурсів України (Держземагентство України) є центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України.

Відповідно до Указу Президента України «Про Державне агентство земельних ресурсів України» від 8 квітня 2011 року, на Державне агентство земельних ресурсів України покладено вирішення наступних завдань:

- реалізація державної політики у сфері земельних відносин тощо;
- внесення Міністрові пропозицій щодо формування державної політики у сфері земельних відносин.

Для виконання покладених на нього завдань Держземагентство України наділено широким колом повноважень:

– узагальнює практику застосування законодавства з питань охорони земель, що належать до компетенції Держземагентства України, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Мінагрополітики України та в установленому порядку подає їх Міністру;

– надає пропозиції щодо розпорядження землями державної та комунальної власності, регулювання земельних відносин;

– бере участь у розробленні та виконанні державних, галузевих, регіональних та місцевих програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання земель, їх відтворення та охорони, у проведенні моніторингу земель;

– укладає міжнародні договори у сфері земельних відносин, використання та охорони земель;

– здійснює відповідно до закону передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у власність або в користування для всіх потреб;

– проводить організаційні, економічні, екологічні та інші заходи, спрямовані на раціональне використання та охорону земель;

– здійснює у порядку, встановленому Міністром, організацію проведення робіт, пов'язаних із реалізацією земельної реформи;

– здійснює підготовку та подає на розгляд Міністрові пропозиції щодо формування інвестиційної політики у сфері використання та охорони земель;

– проводить відповідно до законодавства моніторинг земель та охорону земель;

– здійснює заходи щодо вдосконалення порядку ведення обліку і підготовки звітності з регулювання земельних відносин, використання та охорони земель;

– здійснює землеустрій, у тому числі забезпечує проведення державної інвентаризації земель; – здійснює координацію діяльності суб'єктів землеустрою; – здійснює державний нагляд у сфері землеустрою та ін. [44].

Реалізацію державної політики України у сфері лісового та мисливського господарства забезпечує Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство України). Держлісагентство України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України.

Основними завданнями Державного агентства лісових ресурсів України, відповідно до п. 3 Указу Президента України від 13 квітня 2011 року «Про Положення про Державне агентство лісових ресурсів України», є:

- внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства;
- реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

Серед повноважень Державного агентства лісових ресурсів України слід відзначити такі:

- вносить Міністрові пропозиції щодо загальнодержавних і регіональних (місцевих) програм з охорони, захисту, використання та відтворення лісів, мисливських тварин, розвитку мисливського господарства;
- укладає міжнародні договори України у сфері лісового та мисливського господарства;
- здійснює державне управління в галузі ведення лісового і мисливського господарства, а також державного контролю за додержанням законодавства з ведення лісового господарства;
- здійснює державне управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду в лісах підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;
- організовує ведення лісовпорядкування та мисливського впорядкування;
- веде державний лісовий кадастр та облік лісів;

- розробляє та подає на затвердження нормативи витрат на здійснення заходів щодо ведення лісового та мисливського господарства, охорони і захисту лісів;

- організовує видачу в установленому порядку спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів;

- здійснює державний контроль за дотриманням законодавства в галузі мисливського господарства і полювання;

- веде державний облік чисельності і добування мисливських тварин;

- забезпечує виконання функцій державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони всіх постійних лісокористувачів і власників лісів, бере участь у забезпеченні реалізації державної політики в сфері пожежної безпеки, забезпечує організацію та координацію заходів з охорони державного мисливського фонду і заходів з регулювання чисельності мисливських, хижих та шкідливих для мисливського господарства тварин;

- організовує виконання протипожежних, лісозахисних та інших лісоохоронних заходів на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління;

- вживає заходів для залучення в установленому порядку громадськості для обговорення питань державної політики у сфері лісового та мисливського господарства;

- вирішує спори з питань охорони, захисту, використання й відтворення лісів, що перебувають у державній власності;

- приймає в установленому порядку рішення про припинення полювання та ін. [45].

Для реалізації державної політики у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів було створено Державне агентство водних ресурсів України.

Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого

спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

Державне агентство водних ресурсів України вносить пропозиції щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів; реалізує державну політику у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, розвитку водного господарства і меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем [46].

Державне агентство водних ресурсів України відповідно до покладених на нього завдань:

- розробляє та бере участь у реалізації державних цільових, міждержавних і регіональних програм з питань водного господарства, меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;

- забезпечує потребу населення і галузей економіки у водних ресурсах, розробляє пропозиції щодо визначення пріоритетів розвитку водного господарства і меліорації земель;

- забезпечує дотримання режиму роботи водосховищ, водогосподарських систем і каналів;

- здійснює заходи щодо екологічного оздоровлення поверхневих вод та догляду за ними;

- здійснює в межах повноважень разом з іншими органами виконавчої влади заходи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, зменшення руйнівних наслідків повеней, забезпечення безаварійного пропуску паводкових вод та льодоходу;

- розробляє схеми комплексного використання та охорони водних ресурсів, формує довгостроковий прогноз водогосподарських балансів, бере

участь у вирішенні питань, пов'язаних із міждержавним розподілом стоку річок і використанням прикордонних вод;

- проводить аналіз якості поверхневих вод та сповіщає органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, а також населення через засоби масової інформації про рівень забрудненості таких вод; організовує розроблення оперативних та довгострокових прогнозів зміни екологічного стану водних об'єктів і меліорованих земель

- забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;

- здійснює міжнародне співробітництво у галузі використання і охорони вод та відтворення поверхневих водних ресурсів прикордонних вод, а також інші повноваження, визначені законами України [46].

Реалізація правових норм органами державної влади у галузі водного господарства зумовлена виконанням ними встановлених тих чи інших повноважень. Значна кількість правових норм, на підставі яких здійснюється управлінська діяльність органів державної влади у сфері водокористування, охорони вод та відтворення водних ресурсів, міститься в екологічному законодавстві. Нині воно вимагає докорінних змін з урахуванням необхідності його адаптації до найбільш досконалого на даний час законодавства ЄС [47].

На сьогоднішній день не можна зменшувати роль громадськості у створенні ефективної системи охорони навколишнього природного середовища.

Головним завданням громадських екологічних організацій є здійснення громадського контролю за додержанням природоохоронного законодавства, практична природоохоронна робота з розв'язання екологічних проблем, поширення екологічної інформації, здійснення освітньої та виховної роботи з метою формування екологічної свідомості населення, участь у формуванні й реалізації державної та регіональної політики.

Громадський контроль можна визначити як вид соціального контролю, який здійснюється колективами, громадянами та об'єднаннями громадян у формі громадських експертиз, консультацій тощо. Громадський контроль запобігає екологічним правопорушенням та сприяє їх виявленню.

Зауважимо, що Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» чітко окреслено права громадських організацій щодо участі в діяльності з охорони навколишнього природного середовища:

- брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми;

- вільного доступу до екологічної інформації;

- утворювати громадські фонди охорони природи;

- виступати з ініціативою проведення всеукраїнського і місцевих референдумів з питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки;

- подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з екологічних питань та ін. [8].

Беручи до уваги положення ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», громадські інспектори з охорони навколишнього природного середовища беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів; проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного

контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності; подають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності по запобіганню екологічним правопорушенням [8].

Так, Українське товариство охорони природи, яке є однією з найдавніших громадських організацій природоохоронного профілю, у своєму Статуті, затвердженому у новій редакції 21 листопада 1991 р., передбачило наступне: здійснювати громадський незалежний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства; організовувати проведення громадської екологічної експертизи, залучаючи для її здійснення незалежних експертів; брати участь у веденні обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечувати їх правовий режим; створювати громадські природоохоронні фонди; організовувати практичні заходи, спрямовані на збереження і відтворення природних багатств, охорону навколишнього природного середовища, утвердження екологічної безпеки тощо [148].

Екологічна криза є проблемою, у вирішенні якої повинна бути зацікавлена кожна людина особисто. Громадські організації мають стати повноцінним учасником усіх процесів у державі. Саме тому, головним завданням, яке стоїть перед Україною, є забезпечення реальної участі громадян та їх об'єднань у прийнятті рішень з питань, що стосуються покращення стану навколишнього природного середовища.

У цьому контексті чільне місце посідають органи місцевого самоврядування, яким відводиться чи не вирішальна роль у налагодженні системної взаємодії між різними гілками влади, правоохоронними органами, освітніми закладами, релігійними конфесіями та різними громадськими організаціями.

3 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ОРГАНАМИ МВС

Екологічне законодавство не завжди реалізується у повсякденному житті, що є наслідком як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. І, першочергово, через неузгодженість взаємодії органів місцевого самоврядування, поліції та громадських формувань, які б мали миттєво реагувати на правопорушення екологічного законодавства та розробляти запобіжні й профілактичні заходи щодо недопущення подібних проявів.

3.1 Завдання Національної поліції у сфері охорони довкілля

Закон України «Про Національну поліцію» вказує, що поліція – це «орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [41]». У складі поліції функціонують:

- 1) кримінальна поліція;
- 2) патрульна поліція;
- 3) органи досудового розслідування;
- 4) поліція охорони;
- 5) спеціальна поліція;
- 6) поліція особливого призначення.

28 липня 2017 було прийнято Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» [49]. Цікавою особливістю нового Наказу є фактична відсутність прямих посилань в його нормах щодо захисту

навколишнього природного середовища, поряд з цим в його нормах закріплені загальні функції дільничних офіцерів поліції (далі – ДОП), відповідно до яких вони вживають превентивні заходи з охорони та профілактики кримінальних та адміністративних правопорушень.

У пункті 2 ст. 1 розділу II «Завдання, основні напрямки діяльності ДОП», серед завдань дільничних офіцерів поліції, зокрема закріплена їх взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування, населенням й утвореними відповідно до чинного законодавства громадськими формуваннями з охорони громадського порядку.

Розділ III «Взаємодія з населенням», закріплює, що ДОП з метою впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства організовує роботу за такими напрямками: співпраця з органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад, населенням, керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей з метою реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства, обмін інформацією для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків (пункт 2 ст. 1) [49].

Стаття 2 розділу III «Взаємодія з населенням» встановлює: «ДОП проводить відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. Інформує про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території».

У статті 4 розділу III «Взаємодія з населенням», яка закріплює, що ДОП у взаємодії з органами соціального захисту населення місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службами у справах дітей, благодійними, громадськими організаціями, представниками територіальних громад, спеціалізованими установами для осіб, які відбули покарання, здійснює роботу із запобігання вчиненню правопорушень, у тому числі стосовно осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [49].

В Наказі прослідковується більш тісна взаємодія дільничних офіцерів поліції з органами місцевого самоврядування. Проте фактично відсутні норми, які регламентують повноваження ДОП у сфері охорони навколишнього природного середовища та встановлюють чіткі санкції у разі їх порушення.

Так, пунктами 2, 3, 4, 5, 6, 7 ст. 2 розділу II «Завдання, основні напрямки діяльності ДОП» серед основних напрямків діяльності ДОП передбачено виявлення причин та умов, що призводять до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, ужиття у межах компетенції заходів для їх усунення; ужиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; доставляння у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; ужиття всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я, а також особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Пунктом 4 та 5 ст. 3 розділу II «Завдання, основні напрямки діяльності ДОП» встановлено, що ДОП з метою виконання своїх обов'язків можуть затримувати підозрюваних у вчиненні кримінального або адміністративного правопорушення, доставляти таких осіб до поліцейської станції або органу (підрозділу) поліції; у випадках, визначених законом, здійснювати

провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймати рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечувати їх виконання [49].

Важливим кроком щодо реформування правоохоронної системи та побудови нової моделі європейської держави стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Національну поліцію». У ст. 1 Закону визначено поняття Національної поліції. Так, Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Стаття 2 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює основні завдання поліції. Так, завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [41].

До основних напрямів адміністративної діяльності Національної поліції у природоохоронній сфері можна віднести: адміністративний нагляд, превентивну та профілактичну діяльність, здійснення дозвільної системи, а також взаємодію з державними органами та громадським об'єднаннями у цій діяльності.

Варто зауважити, що адміністративний нагляд відіграє важливу роль для запобігання, припинення та розкриття протиправних дій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Згідно Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює повноваження, які можна віднести до сфери охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, а саме:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;
- припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;
- вживає заходи, спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;
- вживає заходи для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;
- вживає всі можливі заходи для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;
- здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ;
- здійснює у визначеному законом порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин;
- здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;
- сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості;

- виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України [50, 51].

Як бачимо, комплекс заходів, який здійснюється Національною поліцією, є досить широко представленим, що значною мірою дозволяє зменшити правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Треба визнати, що природоохоронні функції в основному здійснюють підрозділи превентивної діяльності, зокрема, патрульна поліція, підрозділи дозвільної системи.

3.2 Повноваження Національної поліції у сфері охорони довкілля

Нормативні акти, які встановлюють повноваження органів поліції в сфері екологічного контролю та охорони навколишнього природного середовища, можна поділити на три групи:

- а) загальнодержавні;
- б) ті, що видають органи місцевого самоврядування;
- в) відомчі.

Провідне місце в цій класифікації відводиться актам, які приймаються на національному (загальнодержавному) рівні. Саме вони визначають завдання і мету діяльності органів внутрішніх справ, закріплюють їх функцію та компетенцію, встановлюють межі відомчого правового регулювання. Базовими документами, які регламентують діяльність органів поліції, є Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, інші законодавчі акти, якими зобов'язані

користуватися працівники поліції під час виконання своїх безпосередніх обов'язків і які становлять основні екологічні гарантії держави [52].

До другої групи належать нормативні акти, що їх видають органи місцевого самоврядування. Здебільшого вони стосуються порядку використання природних ресурсів місцевого значення та охорони екологічних прав громадян на відповідній території. Порядок прийняття зазначених актів регламентується ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування».

За таких умов підрозділи поліції переважно виконують свою діяльність спільно з іншими правоохоронними органами та органами виконавчої влади на місцях.

Зокрема, поліцію залучають до проведення заходів, пов'язаних із відверненням або припиненням правопорушень з приводу:

- забруднення усіма видами промислових та побутових відходів території, що прилягає до підприємств, організацій, будівельних майданчиків, об'єктів торгівлі, вулиць, дворів, парків, бульварів, майданів, валів, ярів, водоохоронних зон водоймищ, зелених насаджень;

- створення звалищ побутових та промислових відходів, снігу у не передбачених для цього місцях;

- забруднення дорожнього покриття в результаті порушення правил перевезення вантажів та експлуатації транспортних засобів, що перебувають у стані технічної несправності;

- забруднення місць для збору сміття та територій навколо них;

- здійснення всіх видів робіт, в тому числі аварійних, пов'язаних із порушеннями благоустрою території, закриттям або обмеженням руху транспорту, пішоходів без дозволу відповідних організацій;

- експлуатації транспортних засобів із підвищеним вмістом токсичних речовин у вихлопних газах;

- миття автотранспорту у не відведених для цього місцях;

- в'їзду транспортних засобів на газони, клумби, тротуари, територію парків, скверів, зелених зон;
- пошкодження зелених насаджень, що спричинило їх загибель;
- самовільного захоплення та освоєння земельних ділянок;
- стоянки вантажного транспорту на територіях біля будинків у нічний час [52].

Загалом, серед найбільш поширених напрямків здійснення діяльності органів Національної поліції у природоохоронній сфері можна визначити такі: профілактична і превентивна діяльність; адміністративний нагляд; здійснення дозвільної діяльності; взаємодія з державними органами і громадськими екологічними організаціями, тощо. Отже, можна впевнено визначити, що діяльність із охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки поліція здійснює як безпосередньо, так і опосередковано. Так, прикладом безпосередньої участі в природоохоронній сфері може слугувати діяльність поліцейського із здійснення контролю за дотриманням особою встановлених правил перевезення вибухових матеріалів. Щодо опосередкованого способу природоохоронної діяльності поліції, то він здійснюється шляхом надання допомоги державним (природоохоронним) органам у виконанні ними природоохоронних функцій із забезпечення екологічної безпеки (зокрема, при стихійних лихах тощо) [51].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день існує проблема дублювання нормативно-правових актів, що регулюють відносини поліції з іншими інститутами державної влади між собою, вказують на неузгодженість дій органів влади різного рівня компетенції у природоохоронній сфері. Це стосується й органів місцевого самоврядування, які за чинним законодавством повинні координувати діяльність спеціально уповноважених державних органів у сфері реалізації екологічної політики на території ради [51].

Проголошені державою гарантії екологічних прав людини поліцією можуть забезпечуватися як безпосередньо, так і опосередковано шляхом використання різних методів та методик, окремі приклади яких зображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1 – Методи забезпечення екологічних гарантій органами поліції [52]

Опосередкований спосіб природоохоронної діяльності поліції здійснюється шляхом сприяння відповідним державним природоохоронним органам та громадським організаціям. Основне навантаження на здійснення такого сприяння лягає, як свідчить узагальнення практики роботи поліції, на службу дільничних інспекторів, особливо у сільській місцевості [8]. Так, затримання та викриття браконьєра в лісових угіддях є службовим обов'язком інспектора лісової охорони. Але у випадку, якщо браконьєр починає чинити опір діям інспектора, представник органів внутрішніх справ зобов'язаний надати допомогу у затриманні правопорушника.

Характеризуючи повноваження Національної поліції України, слід виділити функціональну компетенцію органів МВС у сфері охорони навколишнього природного середовища під час адміністративної, оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної діяльності. Ці форми роботи є невід'ємною складовою практичної діяльності Національної поліції [52].

Надто слід звернути увагу на кримінально-процесуальну діяльність органів внутрішніх справ. Ґрунтується вона на вимогах норм кримінально-процесуального законодавства та має три напрями [52].

По-перше, поліція здійснює провадження у справах, для яких обов'язковим є досудове слідство. Саме до них належить більшість злочинів проти екологічних прав громадян. Органи внутрішніх справ (і зокрема, поліція) у разі надходження до них повідомлення про злочин вносять відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і згодом здійснюють невідкладні слідчі дії щодо встановлення та фіксування слідів злочину.

По-друге, потрібно відзначити діяльність поліції у справах, для яких провадження досудового слідства, згідно з кримінально-процесуальним законодавством, не є обов'язковим. У таких випадках поліція веде розслідування у повному обсязі. Зокрема, до них належить хуліганство, яке може бути пов'язане із посяганням на екологічні права та свободи (розпалювання вогнищ, знищення зелених насаджень у місцях відпочинку тощо). Цим забезпечується захист порушених через хуліганство екологічних прав особи.

І, по-третє, важливим напрямом діяльності органів внутрішніх справ у зазначеній сфері є виконання постанов, доручень, вказівок суду, прокурора, слідчого про проведення передбачених законом розшукових та слідчих дій (у випадках порушення екологічних прав і свобод) [52].

3.3 Статистика правопорушень в області охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні

За даними Інформаційного порталу Національної поліції України (ШНП Цунамі) за період з січня 2014 по жовтень 2019 року на території України зафіксовано 389 порушень Адміністративного кодексу України у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Інформація щодо наведених правопорушень представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Статистика по виявленим правопорушенням Адміністративного кодексу України (1.01.2014 – 10.10.2019 рр.)

Стаття Кодексу України про адміністративні правопорушення	Усього	Направлено в:				Рішень прийнято
		Суд	Адмінкомісія	Інший уповноважений орган	Не направлялися	
Ст. 52 Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель	3	2		1		2
Ст. 53-2 Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру	1		1			
Ст. 56 Знищення межових знаків	2		2			
Ст. 57 Порушення вимог щодо охорони надр	1		1			
Ст. 59 Порушення правил охорони водних ресурсів	2			2		2
Ст. 65 Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка	9		4	3	2	4
Ст. 65-1 нищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень	2	1		1		1
Ст. 66 Знищення або пошкодження підросту в лісах	1		1			
Ст. 73 Засмічення лісів відходами	3	3				2
Ст. 77-1 Самовільне випалювання рослинності або її залишків	51	5	5	34	7	22

Продовження табл. 3.1

Ст. 78 Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів	10			4	6	10
Ст. 83 Порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів	3		2		1	1
Ст. 85 Порушення правил використання об'єктів тваринного світу	23	12	5	4	1	5
Ст. 88-1 Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах	122	116		2	4	34
Ст. 89 Жорстоке поводження з тваринами	120	57	12	24	27	77
Ст. 90 Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України	13	13				13
Ст. 92 Порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини	2		2			2
Ст. 153 Знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення в межах населених пунктів та за їх межами, що не віднесені до лісового фонду	21	2	15	4		5
Усього	389	211	50	79	48	180

Як видно з таблиці, за розглядуваний період з 389 правопорушень рішення винесено лише по 180. По 209 правопорушенням рішення не винесено.

Серед виявлених правопорушень Адміністративного кодексу України найбільше число випадків припадає на жорстоке поводження з тваринами, на порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах.

У таблиці 3.2 представлена статистика правопорушень Кримінального кодексу України за період з 2013 по 2019 роки. Як видно з таблиці, майже 90% відкритих кримінальних проваджень закрито. Слід відмітити, що з усіх закритих кримінальних проваджень по 195 винесено обвинувачувальний акт, 45 закрито з угодою про визнання винуватості. Більшість закритих проваджень закрито за статтею 284 ч1 п2 Кримінального процесуального

кодексу України (кримінальне провадження закривається судом, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення).

Таблиця 3.2 – Статистика по виявленим правопорушенням Кримінального кодексу України (1.01.2013 – 9.10.2019 рр.)

Стаття кримінального Кодексу України	Усього	Рішення	
		Закрито	Розглядається
Ст. 236 Порушення правил екологічної безпеки	10	5	5
Ст. 237 Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення	3	1	2
Ст. 239 Забруднення або псування земель	86	55	31
Ст. 240 Порушення правил охорони або використання надр	208	179	29
Ст. 241 Забруднення атмосферного повітря	34	27	7
Ст. 242 Порушення правил охорони вод	25	22	3
Ст. 243 Забруднення моря	14	11	3
Ст. 244 Порушення законодавства про континентальний шельф України	1		1
Ст. 245 Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу	71	65	6
Ст. 246 Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу	679	640	39
Ст. 247 Порушення законодавства про захист рослин	4	3	1
Ст. 248 Незаконне полювання	35	29	6
Ст. 249 Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом	689	628	61
Ст. 251 Порушення ветеринарних правил	5	2	3
Ст. 252 Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду	39	29	10
Ст. 253 Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля	1	1	
Ст. 254 Безгосподарське використання земель	3	3	
Усього	1907	1700	207

Серед виявлених правопорушень Кримінального кодексу України найбільшим числом випадків відмічене: незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу та порушення правил охорони або використання надр.

На рисунку 3.2 представлена динаміка виявлених правопорушень Кримінального кодексу України за статтями 240, 246 та 249, що сумарно становлять 82% від усіх порушень кримінального законодавства за 2013 – 2019 роки.

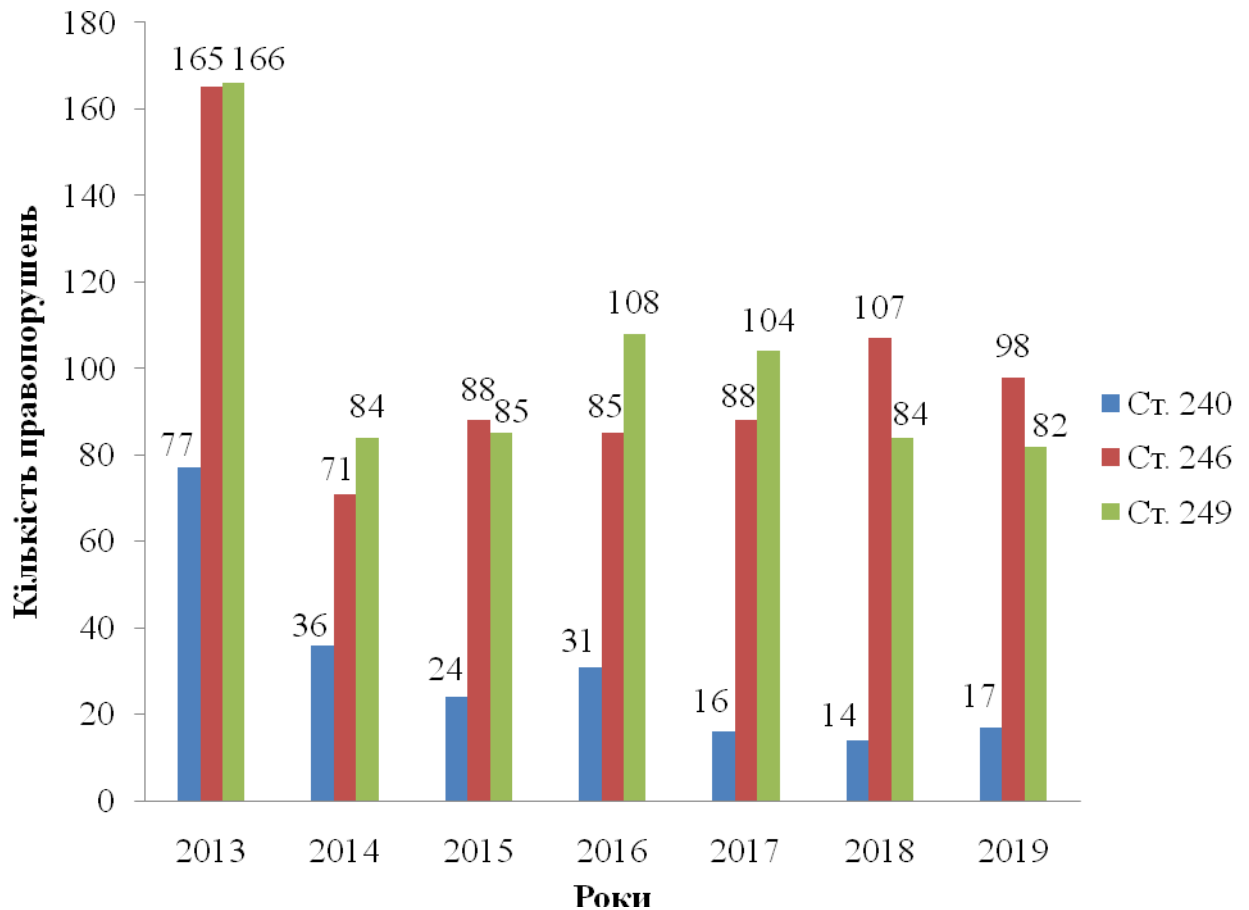

Рис. 3.2 – Динаміка виявлених правопорушень Кримінального кодексу України за статтями 240, 246 та 249 (2013 – 2019 рр.)

Як видно з рисунку максимальна кількість кримінальних правопорушень виявлено у 2013 році – 408, мінімальна – у 2014 – 191. Крім того видно, що порушень правил надкористування (ст. 240) в розглядуваний період виявлялося набагато менше ніж інших двох.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день практично вся територія України перебуває у стані глибокої екологічної кризи. Погіршення стану довкілля на фоні затяжної економічної кризи призводить до трагічних наслідків. Проте ані наявне становище, ані глобальна Чорнобильська трагедія не змусили суспільство по-новому поставитися до проблем охорони навколишнього природного середовища.

Зважаючи на це, інститут екологічно-правової відповідальності, без сумніву, є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин у державі. Він спонукає правозобов'язаних суб'єктів і уповноважених осіб відповідально ставитися до питань екології. Причому способи і заходи такого спонукання різноманітні, а уся їх сукупність становить загальноправову категорію юридичної відповідальності.

Відповідно до статей Конституції України (3,13, 16, 50, 66) кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди і зобов'язаний не заподіювати шкоди природі та відшкодувати завдані ним збитки.

Норми екологічного права містять в собі правові вимоги до використання природних ресурсів і охорони НПС, межі належного здійснення прав і виконання обов'язків по використанню природних об'єктів, перелік найбільш характерних порушень цих прав і обов'язків тощо. Санкції ж за ці порушення містяться в кримінальному, адміністративному, цивільному і трудовому законодавстві. У залежності від умов і порядку застосування цих санкцій розрізняються відповідні види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Відповідальність за екологічні правопорушення є важливим складовим елементом правового

забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля.

До компетенції поліції як органу правопорядку належать, окрім інших, функції з забезпечення прав громадян на безпечне навколишнє природне середовище та використання природних ресурсів. Реалізація їх органами поліції охоплює сукупність повноважень: у сфері охорони громадського правопорядку; у сфері гарантування громадської безпеки; пов'язаних із проведенням дізнання та досудового слідства у справах про екологічні злочини; інших повноважень, пов'язаних із діями щодо забезпечення екологічних прав. При цьому діяльність поліції здійснюється здебільшого спільно з діяльністю інших органів державної влади й місцевого самоврядування. Тому при оцінюванні дій та компетенції органів МВС, зокрема поліції, потрібно зважати на те, налагоджені чи відсутні взаємозв'язки між державними та муніципальними органами загалом.

Поліція здійснює провадження у справах, для яких обов'язковим є досудове слідство. Саме до них належить більшість злочинів проти екологічних прав громадян. Органи внутрішніх справ (і зокрема, поліція) у разі надходження до них повідомлення про злочин вносять відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і згодом здійснюють невідкладні слідчі дії щодо встановлення та фіксування слідів злочину.

Потрібно відзначити діяльність поліції у справах, для яких провадження досудового слідства, згідно з кримінально-процесуальним законодавством, не є обов'язковим. У таких випадках поліція веде розслідування у повному обсязі. Зокрема, до них належить хуліганство, яке може бути пов'язане із посяганням на екологічні права та свободи (розпалювання вогнищ, знищення зелених насаджень у місцях відпочинку тощо). Цим забезпечується захист порушених через хуліганство екологічних прав особи.

Важливим напрямом діяльності органів внутрішніх справ у зазначеній сфері є виконання постанов, доручень, вказівок суду, прокурора, слідчого про проведення передбачених законом розшукових та слідчих дій.

Натепер, однак, екологічне законодавство не завжди реалізується у повсякденному житті, що є наслідком як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. І, першочергово, через неузгодженість взаємодії органів місцевого самоврядування, поліції та громадських формувань, які б мали миттєво реагувати на правопорушення екологічного законодавства та розробляти запобіжні й профілактичні заходи щодо недопущення подібних проявів.

Так, аналіз статистичних показників адміністративних правопорушень в області охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні за даними Інформаційного порталу Національної поліції України за період з 2014 по жовтень 2019 року на території України зафіксовано 389 порушень, але рішення винесено лише по 180.

Статистика правопорушень Кримінального кодексу України за період з 2013 по 2019 роки показує, що майже 90% відкритих кримінальних проваджень закрито. Серед них найбільшим числом випадків відмічене: незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу та порушення правил охорони або використання надр.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Водний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Шуміло О.М. Екологічне право України. Особлива частина. Навчальний посібник. Київ. Центр учб літератури. 2017. 432 с.
4. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.
5. Закон України «Гірничий закон України» від 06.10.1999 р. № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1127-14>.
6. Закон України «Про угоди про розподіл продукції» від 14.09.1999 р. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1039-14>.
7. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/591-14>.
8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12>.
9. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 21.12.2010 р. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
10. Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 06.02.2003 р. № 486-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
11. Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3055-14>.

12. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-12>.
13. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80>.
14. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3852-12>.
15. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
17. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
18. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 р. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1478-14>.
19. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 р. № 3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
20. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15>.
21. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
22. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/962-15>.
23. Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.
24. Закон України «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 № 1389-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1389-14>.

25. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2707-12>.

26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян - підприємців, які отримали такі дозволи» від 13.03.2002 № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2002-%D0%BF>.

27. Денисюк І. Поняття екологічних адміністративних правопорушень, що розглядаються судами. Підприємництво, господарство і право. №6. 2019. С. 146 – 151.

28. Кодекс Законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08>.

29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 13.06.2000 р. № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2000-%D0%BF>.

30. Петлюк Ю.С. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення: окремі правові аспекти. Вісник Академії адвокатури України. №3(25). 2012 р. С. 192 – 193.

31. Несімко О. Відповідальність за екологічні правопорушення, зокрема за ст. 246 – незаконна порубка лісу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. № 861. 2017 р. - С. 387-394.

32. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.

33. Ральченко С. М. Державне регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища. Бюлетень Міністерства юстиції України : Науковий фаховий журнал. 2006. № 6. С. 128-131.
34. Волощук В. Класифікація парламентського контролю. Публічне управління : теорія та практика. 2011. № 3 (7). С. 118-123.
35. Постанова Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання» від 04.12.2007 року, № 4-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4-17>.
36. Шмандій В. М., Солошич І. О. Управління природоохоронною діяльністю: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 296 с.
37. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі: спец. вид. до п'ятої Всеєвропейської конф. міністрів навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи». Київ, 2003. 172 с.
38. Комарницький В. М., Шевченко В. І., Єлькін С. В. Екологічне право: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 224 с.
39. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 року, № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/586-14>.
40. Андрейцев В. І. Екологічне право: курс лекцій: навч. посіб. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.
41. Закон України «Про Національну поліцію»: від 2.07.2015 р., №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.
42. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України»: від 21.01.2015 р. №32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF>.
43. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19.04.2017 р. №275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>.

44. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру» від 14.01.2015 р. №15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF>.

45. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України»: від 8.10.2014р. № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>.

46. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України» від 20.08.2014 р. № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF>.

47. Лозанський В. Правове забезпечення екологічного управління в Україні та перспективи його покращення. Право України. 2007. № 9. С. 79-81.

48. Стороженко С. Роль громадських організацій у вирішенні проблем охорони довкілля. Вісник прокуратури. 2011. № 4. С. 97-104.

49. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» від 28.07.2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>.

50. Сабіров Р.Ф. Міліція як суб'єкт охорони навколишнього природного середовища. Південноукраїнський правничий часопис. 2010. № 1. С. 68-71.

51. Казанчук І.Д. Компетенція органів національної поліції України щодо охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки в інтеграційних умовах. Наше право 2017. № 1. С. 54 – 61.

52. Гамалюк Б.М. Діяльність національної поліції України з дотримання державних екологічних гарантій: теоретико-методологічний аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. №6. С. 150 – 161.